J. G. N.

Academiskt Försök/

Til en

Physico-Oeconomisk Beskrifning

Öfwer

Swittis Joka,

I

Björneborgs Län;

Med Wederbörandes Tilstånd/

Under

Kongl. Oeconomie-DIRECTEURENS, och Chemiæ-Phys. samt Oeconom. Extraord. PROFESSORENS

Herr PEHR ADRIAN GADDS

Inseende,

Såsom et Academiskt Snille-prof

utgifwit och förswaradt/

den 26. Maji, 1759.

Af

EPHRAIM CARENIUS,

Satacundensis.

ÅBO, Tryckt hos Directeuren och Kongl. Boktryckaren i Stor-Förstendömet Finland, JACOB MERCKELL,

Kongl. Maj:ts
Tro-Man och Biskop/ öfwer Åbo Stickt/
Pro-Canceller wid Kongl. Academien därstädes/
Samt,
Ledamot af Kongl. Swenska Wettenskaps-
Academien,
Högwördigste Herr DOCTOR

CARL FREDRICH MENNANDER.

EN liten afskildring af min Fosterbygd och de förmoner, hwarmed Naturen den samma beprydt och försedt, warder härmed ödmjukast för Högwördigste Herr Biskopen och Pro-Cancelleren nidlagd, såsom et wedermåle af min djupaste wördnad, och såsom en följd af Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens egne Högstwördade Upmuntringar samt

lemnade

lemnade lysande Efterdömen, at Beskriswa Foster-landet, undersöka om deß förmoner, och gransta deß Hushållning.

Finland hafwer redan i flere tider ågt den lyckan, at af Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens Högt-priswärda och ogemena Egenskaper, insamla en wälsignad skjörd: Lärdom och Wettenskaper hafwa fått ljus, tilwärt och stadga: Dygd och Ära hafwa altid funnit i Högwördigste Herr Biskopen och Pro-Cancelleren sin Ledare och Skyddare: Nit för GUDs Ära, ostrymtad Wälmening för et kärt Foster-land, hafwa warit Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens ömmaste och kåraste Plikter: Allmän Kärlek, allmän Wördnad i Landet, för Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens angenåma Person, de äro tacksamme Witnen til alt detta.

Den Högste uppehålle Högwördigste Herr Biskopen och Pro-Cancelleren, i all Hög sällhet och wälmågo, i många år och tider; Det är dens ödmjukaste önskan, som til deß yttersta framhärdar

Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens

Ödmjukaste tjenare,
EPHRAIM CARENIUS.

Probsten och Kyrkoherden i Hwittis/
Den Hög-Ärewördige och Höglärde Herren,

Herr Mag. NILS IDMAN.

Regements-Commissarien,
Ädel och Högaktad

Herr JACOB FÅRSKÅL.

Handelsmannen
Ädel och

Herr GEORG

Hög-Gunstige Herrar/

Tilnskap i en rätt Hushållning har i alla tider ägt sin Gräntsor den samma dock kommit i största lyster. Upmärksamhet, deß Kärlek, Berröm och Högaktning. wen altid äfiven, både högt skattadt Oeconomisk Witterhet, de, til Publici förmon, gjordt Allmänheten Eder mycket förnest, Gunst och Wänskap, hwarmed J, Mine Herrar, Gynstädse Gynnat, förbinda mig, at nu låta tekna på dessa Blad, detta, såsom et litet Wärd-tekn af min Wördsammaste Ärkäntil detta Arbete, för deß egit wärde, fast icke för min skickelig-behöriga Utförande. Hysen, Mine Herrar, Gynnare och Ansom härtils: Jag har då wunnit en kär önskan, och J öken Eder, Mine Herrar, Gynnare och Anförwanter, med hälsa, ständig Wörönad och Högaktning,

Mine Högtärade Herrars/ Wör-

Ödmjuke
EPHRAIM

Kyrckoherden wid Eura-åminne Församling/
Den Wäl-Ärewördige och Höglärde Herren,
Herr Mag. MICHAËL FORSELIUS.

Crono-Befallningsmannen/
Ädel och Högaktad
Herr ANDERS BERENDT GADD.

i Åbo Stad/
Högaktad
HAVEMAN.

Gynnare och Anförwanter.

stora nytta och höga wärde; I wår tid har, innom Swea Denna Wettenskapen har nu mera ådragit sig Allmänhetens J, Mine Herrar, Wördade Gynnare och Anförwanter, hafsom ock, igenom åtskillige egne nyttiga Inrättningars anläggan-bunden; Dessa omständigheter, tillika med den Wördade Ynnare och Anförwanter, Mig och Mina Kära Föräldrars Hus som angå Min Fosterbygd, Edra Wärda Namn. Uptagen sla, Tilgiswenhet och Högaktning för Eder. Hysen wälbehag het, som röjer sig nog bristande, wid detta Wärda Ämnets förwanter, samma Ynnest och Wänskap emot mig härefter, dageligen min Förbindelse, min Wördnad. Allmagten hugne sällhet och all wälmägo, in til senaste åren! Framlefwer med

dade Gynnares och Anförwanters

tjenare,
CARENIUS.

Enkie-Fru Probstinnan,
Åreborna och Dygd-Ådla
Fru CATHARINA TACKOU,
Född MORIN.

Min Högtärade Käraste Mor-Mor.

Då jag skal gifwa i dagsljuset min Första Academiska Läro-spån, yppas mig et behageligit tilfälle, at derwid yttra min hjerteliga tacksamhet för de otaliga wälgjärningar, hwarmed Min K. Mor-Mor ej allenast Mine K. Föräldrar Hus, utan äfwen mig, ömt och kärligen hugnadt. Min Wördade Hulda Mor-Mors ömma hjertelag för oß, har i sanning warit långt större, än at det af min oöfwade Fjäder kan afskildras; Deß godhet större, än at den tacksammaste derföre tilfyllest skulle kunna tacka. Det, som af min innerliga ärkänslas ädagaläggande i sjelfwa Wärket fattas, täktes Min Huldaste K. Mor-Mor anse, af en, med djupaste Wördnad upfyld wilja, wara ersatt. Allmagten förläne K. Mor-Mor all sjelf-önskelig wälmägo och sällhet, och låte Henne i Sin Höga Ålder få röna den ena Glädjen efter den andra, af Sine Kär-egne. Låt Mig, K. Mor-Mor! få wara innesluten uti Eder wanliga Huldhet och ömma Omwårdnad. Under denne Wördnasfulla Önskan, har Jag den æran at framhärda til Mitt yttersta,

Min Högtärade Käraste Mor-Mors

Ödmjukaste tjenare,
EPHRAIM CARENIUS.

Capellanen i Hwittis/
Ärewördige och Högwällärde

Herr JACOB CARENIUS.

Min Huldaste Fader.

Nu uprinner den länge af mig önskade Dagen, på hwilken jag får tilfälle, at offenteligen aflägga en Wördsam Tacksägelse, för en Huld Faders Omtanka och hjerteliga Kärlek, at gjöra min Lefnad Säll och min Fortkomst Lyckelig. Wid åtankan af den stora ömhet, som Min K. Fader hyst för min Wälfärd, blöder mitt Hjerta, och jag mägtar ej med Ord uttrycka den Wördnad, Kärlek och Högaktning, som mitt inre hyser, och hwaraf Jag altid är beredwillig at lemna de Wördsamste Kjänningar. I spädare åren af min Lefnad, har jag af Eder self, Min Huldaste Fader, blifwit ledd på Lärdomswägen; I mognare ålder hafwen I för mig haft ock all möjelig kostnad ospard i det, jag merendels ständigt fått biwista det Allmänna Lärdoms-sätet härstädes i flera år. Då Jag lemnadt denna Afskildring om min Foster-bygd för Allmänheten i dagsljuset, hafwen I haft alt beswär och all omkostnad ofsparde, at jämte mig hopsamla de underrättelser, som däruti finnas. Uptag, Min Wärde K. Far, detta mitt Första Snilles prof, som en liten Frugt af den Telning I self planteradt, och så ömt wårdadt. Anse, Min K. Fader, dessa Rader, såsom et prof af min djupa Ärkänsla, Tacksamhet och Barnsliga Wördnad, och ömma mig med Eder wanliga Huldhet, så härefter som härtils.

Den Högste Försynen gjöre Min Wärde K. Fars dagar sälla och många til Min och alle K. Anhöriga förswar och hugnad. Jag framhärdar med ouphörlig Barnslig Wördnad,

Min Huldaste Faders

Ödmjuk-lydigste Son,
EPHRAIM CARENIUS.

B. L.

Att Fäderneslandets Känning och Beskrifning til dess Förmoner, Naturalier och Hushållning, är nödig, och har en dråpelig nytta, dertil behöfwes ej nu mera bewis. Huruwida igenom Academiska Läro-säten, et så stort och för Allmänheten gagneligit ändamål kan winnas, det torde förtjena et närmare utredande. Skal af en Orts Beskrifning hämtas det ljus, til Hushållningens förbättring, som swarar emot ändamålet; så bör ej endast på en blott Historisk, och på höft fattad Geographisk underrättelse, den grunda sig. Uptekningar, öfwer Ortens särskilgte Naturalier: Beskrifningar, om dess beqwämligheter eller olägenheter til Närings-rörelser: Anmärkningar öfwer förhållandet af Cameral-Inrättningar, huru wida de äro afpassade efter Folkmängden, Näringarnes rörelse, och Landets belägenhet til nyttig Häfd och Upodling, samt dylikt mer; de förtjena största och förnämsta åtankan. Och, som all denne kunskap ej, utan en wiss och pålitelig känning af en Orts så särskilgte rymd, storlek, lägen, och annan skiljaktig beskaffenhet, kan utredas; synes härtil ock fordras flere upgifter, än wid Läro-säten, en Studerande kan hafwa tilfälle at blifwa underrättad om. Igenom den lyckeligen påbörjade Landets Geographiske Afmätning, kan kunskap endast, om alt detta, erhållas. Alt detta bör dock ej afskräcka, ifrån de mycket berömliga Försök, som, wid Academierne, med Fädernes-landets Beskrifning redan äro gjorde, och än fullföljes: De tala öfwerljudt om sit wärde, och det ljus igenom dem äfwen blifwit uptändt, til wår Hushållnings förbättring; De äro hedersamme Witnen til sine Uphofsmäns nit och wälmening, för et kärt Foster-land; Upmuntrad af alt detta, har äfwen jag, hälldre welat röija min oförmögenhet wid min Foster-bygds Physico-Oeconomiske Beskrifning, än at brista emot den samma, i min skyldighet at giöra det.

Gynna, B. L. mig och detta Arbete, med Ditt bewägna omdömme: Min förbindelse och ärkänsla däremot, är och förblifwer upriktig och oförändrad.

§. I.

§. 1.

Om Hwittis Sokns Rymd och Häfdamärken.

Hwittis Sokn är belägen i Biörneborgs-Län, och Öfre Satacunda Nedredels Härad, gränsar åt Norr til Cumå och Ullfs-by Soknar, åt Öster til Mäuhijärwi och Tyrwis, åt Söder til Pungalaitio och Loimijoki, samt åt Wäster til Kiuhlo och Sätylä, och är Soknens innehåll ungefärligen 11. qwadrat mil

Latituden efter 1747. Års Charta öfwer Swerige och Finland finnes, at Loima by-tragten åt Öster och Wäster af Hwittis Sokn såsom midt emellan Norra och Södra gränsen har samma Latitude, som Raumä Stad, hwilken, efter berörde Charta är utmärkt i det närmaste under 61 grad. och 18. min.; men borde efter några nya 1754 gjorde Astronomiska Observationer, ej wara til deß Polhögd högre utsat än til 61°. 8'.

(*) A Om

(*) Deße Observationer äro gjorde af Mathematum Docens och Astronomie Observatoren wid Finska Geographiske Commission Herr Mag. Joh.

Om således belägenheten utaf Loima- och Swittis Åar wore på förenämnde Charta rigtigt utförd åt hafs stranden, så sträcker sig Swittis Sokns nordliga bredd ifrå 60°. 5'6. wid Södra gränsen af Soknen emellan Harna och Wirtzanåja byar, til 61°. 1'8. af des Norra gräns emellan byarna Åtzå och Kilpijoki, samt i följd häraf är efter mer omrörde Chartas utstikning denne ort utmerkt en ssette dels grad högre up åt Norr, än wederborde.

Longituden hwad den samma angår, kan derom ingen närmare underrättelse erhållas, än den, förenämnde Charta oß lämnar, hwarefter Loima by, kommer at ligga wid paß $5\frac{2}{5}$, det är 5. grad och 24 min. Öster om Upsala Observatorium. Och emedan Åbo på samma Charta står måst $4\frac{3}{5}$ grad, det är 4°, 3'6, som gjör $18\frac{2}{5}$ tids min. Öster om bemälte Observatorium: (som dock efter nyligen gjorda Observationer borde wara en tids minut eller 15. grads min. närmare til Upsala) så blifwer Longituden af Loima by, om Chartan i öfrigit har sin rigtighet $\frac{4}{5}$ grad; eller 48 grads minuter men $3\frac{1}{5}$ tids min. Öster om Åbo.

Switt's Sokn har behållit sit Namn alt ifrån äldre tider, i gamla Handlingar finnes dock någon skilnad i skrifwesättet, Swittis skrifwes det i Lagman Henrich Claussons dom, af År 1455. i Konungens repste dom af den 2. Aug. 1564. så ock i de fläste äldre och nyare tiders Handlingar. Suitis i et skiftes bref af År 1417 och i Lagman Iöns Knutsons domar af Åren 1537. och 1543. Swijttis i Lagman Joh. Olofsons dombref af den 2. Martii 1638. namnets ursprung tyckes kunna anses dels för Swenskt tagit af Swit med tillagd Finsk ändelse, dels torde det ock kunna hänledas af Finska ordet Wita,

---

Justandet hwilken än dagligen gjör sig det allmänna mycket förbunden med sin skickelighet och oförtrutna flit i deße göromål.

Wita, Wijttama, det är spåd löfskog, hwaraf äfwen den mästa mark härstädes, såsom jemn och lågländ består af.

Soknens äldre Politiske indelning.

Hurudan den warit derom har man ej tilräckeligit ljus. I en gammal Härads dom af den 16. November 1664. nämnes Riks-marskalken och General Fält Herren Grefwe GUSTAV HORN, Grefwe til Biörneborgs Grefskap och Hwittis Sokn, hwilket altså igenom förläning han synes innehaft. I ansende til Härads fördelningen har Hwittis Sokn tilförene warit underlagt Nedre Satacunda Härad; I följd af Kongl. Cammar Collegii bref af den 29. November 1689. lyder den nu under Öfre Satacunda Nedredels Härad. En Härads dom af År 1429, angående tråer emellan Kiuhlo och Cumå Soknar förmåler, at Härads ting med Ulfs-by, Cumå, Hwittis, Eura, Kiuhlo och Säkylä boer blifwit hållit i Eura Sokn; detta utwisar altså at hela 6. Soknar då lydt under detta tingslag, nu utgjör Hwittis Sokn med Pungalaitio Pastorat, som 1639. blifwit skild ifrån denna Sokn et särskilt tingslag för sig sjelf.

Ecclesiastike fornmål.

Tiden då Hwittis Boerne blifwit til Christendomen omwände, tyckas kunna utsättas til Medium eller slutet af det XII. Seculum då Biskop S. HENRICH bragte den Christna läran til Finland. Som de omwändas antal ej war talrikt i första Christendomens början, det icke heller strayt befans tilgång på tilräckeliga Lärare, hafwa Kyrkjorne i början warit såå, och de samma äfwen utan ständiga och egna Präster, så at både flera Soknar trädt tilsamman uti en ock samma Kyrkja skiftewis, som ock har en Lärare upwagtadt flere

Kyrkjor än en med Gudstjenst. Denna mening bestyrkas af den ibland Allmogen ryktbara fråsägn at folk af många Soknar i fordna tider kommit hit til Swittis at hålla Gudstjenst. En fordom nyttjader ginwäg öfwer skogar och moßar emellan Swittis och Kiuhlo, kallas än i dag Kirkotie, Kyrkwägen. Af de äldsta tiders kringresande Lärare synes förmodeligen äfwen den THOMAS JOANNIS warit om hwilken i et gammalt Påfwiskt Missale är denna anmärkning, D:nus Thomas Joannis, vagus qvondam in Hvittis, obiit 26. Octobr. A:o 63. cujus animam Dominus DEus conservat in perpetua pace.

Innan den nuwarande Stenkyrka blifwit upbygd hafwa Soknens inwånare hållit sin Gudstjenst i Kyrkjor bygde af trå. Den äldsta af dem har warit anlagd wid Karhiniemi by på en sandås, dåreſt efter den samma än upwises såsom lämning en fyrkantig grop af 30. alnars längd, och 20 alnars bredd. Wid denne gamla Kyrka utwises ock på et bårg Sidencallio kalladt en källa, som i fordna tider med oftrande flitigt blifwit besökt.

Denna Kyrkas obequäma belägenhet, så i ansende därtil, at den ej låg mit i Soknen, som ock, at största delen af Församlingen måste utstå äfwentyr wid öfwerfarten af stora älfwen, innan de kunde komma til Kyrkan och tådan, har sedermera gifwit anledning at en annan trå Kyrka i des ställe blifwit upbygd i Sambu by på Tackula Rusthålds ägor, hwilken haft namn af Capell, samt kallas det stället ännu Cappeli mäki. Widskeppelse och wantro hafwa ansedt orten där denna lilla trå Kyrka stådt för helig, och dyrkat den såsom et offerställe, samt hafwa några funnit offer penningar, än i deßa är på samma backe, bestående i smått koppar och silfwermynt, dock ej äldre än myntat i Konung GUSTAV I. Kong ERICH XIV. och Kong JOHANS tider. Till bestän-

digt

digt bruk har sidstnämnde Kyrka ej blifwit bygd, utan allenast til des den nuwarande sten Kyrka blifwit färdig. Så bristande efterrättelsen om de förutnemde Kyrkjors upbyggande finnes, så osäkert är ock, at utnemna året då den nuwarande Sten Kyrka blifwit anlagd; uti en gammal wid Kyrkan härstädes befintelig Påfwisk mäßebok trykt med munkestyl, är denne skrift på första bladet Istud missale emptum est pro Ecclesia Hvittensi a Æmundo M. XI. præt. D:no D:no Magno Episcopo Aboënsi MCDXIIX. Om denna Mäßebok warit brukad i de förra trä Kyrkor, eller blifwit kjöpt at nyttias sedan Sten-Kyrkan bygdes, är obekant. Orten hwarest Stenkyrkan nu är anlagd har fordom blifwit kallad Karsatti nu Kyrkjoby, och är den belägen mit i Soknen, därifrån alla deß sakallade fyra Predik kanter, Pungalaitio, Wambula, Cauwatza och Keikiö wägarne mötas åt, hwaraf skiedt at Sokne boerne i många tider ej haft något Capell, utan i Moder Kyrkan förrättadt Gudstjenst och här begrafwit sina lijk.

Att beskrifwa denna Kyrkas Zirater och prydnader är utom mit ändamål, så wida de hwarken innebära wedermäle af någon synnerlig Antiquitete eller annars utmärka af konst och slögd något mer än allmänt wärde; nog af, at så i äldre som senare tider denna Församlings Åhörare ej underlåtit, at af et godt hjerta bidraga til det, som beprydt detta HERRans tempell, samt hafwa förutan andra en Henrich och Paulus Calja Påfvels söner, Tackuske slägten, och Herr Regemänts Skrifwaren Jacob Forskål häruti hedrat sig med utmärkt frikästighet. Öfver några ändringar i Kyrko Staten, tårer jag få lof at wara något mera upmärksam.

Pungalaitio har af ålder warit nämd en trakt af Swittis Sokn, som stöter til Tawastehus län, och är 2½ mil ifrån Moderkyrckan belägit, samt har sedan i landet folkrikheten tiltagit här et särskildt Capellgåld blifwit inrättadt,

hwilket medelst Herr Biskopens Mag. ISACI ROTOVII förredragande hos Herr General Gouverneuren och Riks-Rådet Grefwe PER BRAHE blef igenom bref af den 31. Jul. 1639. til et särskilt *Pastorat* sedermera afskildt.

År 1590. hafwa fyra Bönder af Wambula fierdung med egen kostnad opbygt sig et annat Capell; denne deras kostnad har Kong JOHAN den tredje igenom bref til SIGFRID PERSSON af den 19. Jun. 1590. förordnat, at efter jämnkning ersättas af alla dem, som til samma Capell wille hafwa deras Kyrkjogång. I 60. år hafwa sedan Wambula-Boerne i detta deras Capell af Prästerne wid Moderkyrkan blifwit betjente med Gudstjenst. Men emedan det samma war 2. mil ifrån Moderkyrkan belägit, förordnade Herr Biskop ISAC ROTOVIUS igenom utslag af d. 15. Febr. 1650. då warande Adjuncten i Swittis Canutum JOANNIS til Caplan i detta Wambula med antydan, at stadigt Bo därstädes; Herr General Gouverneuren och Riks-Rådet Grefwe PER BRAHE tillade igenom Resolution af d. 30. Maji 1651. til Caplans Bol härwid, et då warande Ödes-Hemman, med frihet för alla wißa och owißa utlagor samt pålade Capell-Boerne, at det samma strax opbygga och hålla wid magt; Detta Capell består nu förtiden af 45. Hemman, utom Caplans-Bolet, som gjöra tilsamman 29 $\frac{11}{12}$ gamla och 29 $\frac{7}{8}$ förmedlade Mantal.

År 1646. är Capellet i Cauwatza opbygt, hwilkets inwigande dock ej skjedt för än andra Söndagen i Advent år 1696. detta Capelgäld har sit namn af Cauwatza By, som är den största i denna fierdung och består Capellgäldet af 43. Hemman, som utgöra 21. $\frac{7}{12}$ oförmedlade och 15. förmedlade Mantal; och är belägit 2. mil ifrån Moderkyrkan. Capellgäldet betjenes nu af Prästerne wid Moderkyrkan, efter plägsed, med Gudstjenst, hwarannan Söndag, jemte alla Högtider,

der, hwilket i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. år fastställdt.

Ar 1687. år i Keikjö fierdung äfwen et Capell upbygt, hwaruti samma år den 5. Maji, som då war Christihimmelsfärds dag, första Predikan blifwit hållen af; Probsten och Kyrkoherden Joh. Kekonius. Denna fierdung förmenes hafwa sit namn af en Holme belägen i Strömfallet under Pätila By, Keikunsari kallad. Til denna fierdung höra 47. Bönder, som utgjöra 22. gamla och 17. förmedlade Mantal, och är emellan den och Moderkyrkan $\frac{7}{8}$ mil. Detta Capell betjenes äfwen af Prästerne wid Moderkyrkan med Gudstjenst 2. gångor innom 7. weckor enligit §. 7. i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. Capellboernes Lijk begrafwes wid Moderkyrkan.

Utom deße Capeller är än i denna Församling et Predikoställe på en kant Suttila eller Pungalaitio kallad, hwarest längsta byn är $1\frac{1}{4}$ mil ifrån Moderkyrkan, och hålles å denna kant 1. à 2. gångor Predikan Höst och Wåhr, härmed har början blifwit gjord för 20. à 30. år sedan, enligit det §. 7. i Episcopale visitations protocollet af d. 14. Dec. 1731. härom stadgar och innehåller.

Lyftre Mån och Soknens Lärare.

Dygd, Förtjenst och ära, jemte det de hedra sina ägare, frägda de ock de orter hwarifrån slike landets Heders Mån härstamma; Swittis Sokn har händt samma förmån. Den Grundlärda och Widtberömda Biskopen samt Doctoren Daniel Juslenius, täljer sin och sine Förfäders härkomst ifrån Jusela hemman och Nanhia by i denna Sokn. En Ankar som warit Stamfar för denne Familie har af detta hemman tagit sit namn. Den Tapre och i sjöfärder kunnige Vice Amiralen Mats von Raijalin, härstammar ifrån Raijala by

här-

härstädes; Stamfädren til Godenhielmarne har warit en Krono Befallnings-man Gode här i Soknen, hwars söner sedermera blifwit adlade.

Soknens Lärare. Intil 1562. är efterrättelsen om dem nog felande; i fall den Æmund som ofwanföre förmäles hafwa kjöpt til Swittis Församling År 1418. den Påfwiske Mäßeboken, warit Kyrkoherde härstädes, så är han den första som kan namn-gifwas, men hwilka efter honom hela framflutne 140 År in til 1562 warit Kyrkoherdar, wet man icke. Ifrån nyßnämde tid kunna 11. endast namngifwas.

Johannes Clementis Pastor 1562.

Mathias Canuti Tackou, lefwat 1573. Denna har igenom en inrättad wattuledning eller graf öfwer en sank ång emellan Kumå Älf och Cauwatzå Å, gjordt båtleden til Cauwatza ifrån Moderkyrkjo lånet ginare, och kallas denna canal, Papinoja eller Prästediket. Sedan samma watuled blifwit til det mästa igenfallen, blef den År 1750. förmedelst nu warande Probstens Mag. Nils Idmans föranstaltande åter upgräfwen och brukbar gjord

Petrus Thomæ, har År 1593. skrifwit under Upsala concilium.

Henricus Nicolai lefwat År 1611.

Thimotheus lefwat År 1624.

Henricus Clementis Wemoënsis lefwat År 1627 warit äfwen tillika Probst.

Mathias Thomæ Hirvi, eller som han sedermera kalladt sig Elg, stamfader för Elgarne, lefwat 1645.

Mag. Andreas Kekonius Probst och Kyrkoherde, tilträdt Pastoratet År 1660. den 1. Maij. död den 18. Aug. 1675.

Johannes Kekonius, den föregåendes son; Probst och Kyrkoherde, tilträdt Pastoratet År 1676. död den 27. April. 1719.

Nico-

Nicolaus Danielis Idman, Probst och Kyrkoherde, erhållit Fullmagt på Pastoratet 1719; död den 4. Junii 1750.

Mag. Nicolaus Idman, Probst och Kyrkoherde, tilträdt Pastoratet den 21. Jan. 1749; och bekläder med största heder och berom detta Embete, nu för tiden.

Om denna Församling ifrån deß första inrätning, haft jämte Kyrkoherdar äfven ständigt *Capellaner*, är obekant; den första af dem man kunnat få efterrättelse om, har lefwat 1580 wid paß, och kunde sedan den tiden 11. namngifwas, hwilka man här wil förbigå.

Sedan Wambula fierdung År 1650. blifwit et enskylt Sacellanie, hafwa där efter hwarannan warit 7. Capellaner.

Hwad tid Adjuncturet i denna Församling blifwit inrättadt, är obekant: sedan År 1631. kunde 12. namngifwas, hwilkas upnämnande för widlyftigheten man äfven undgår.

Minne af Örlig och Krig.

Af några märkelige händelser i denna omständighet, kan ej annat med säkerhet anföras, än den fiendtliga drabbning, som emellan Swittis-boerne och några 100. Man Danskt Cavallerie förefallit, emellan Kiwiniemi och Kaskala Byar, i Konung GUSTAV den Förstas tid.

Stället, där denna drabbning skedt, heter än i dag *Jurin*-Äro eller *Jute*-Kärret. De Gewär som Bönderne i denna strid brukadt, hafwa warit Klubbor, Spjut, Yxor och Lijor. Utaf de allmänna oblida öden af Krig, som förstördt Finland, har Swittis Sokn, så wida bekant är i de framfarna tider, ej haft särdeles stora kännningar; Härtil har, näst den Gudomeliga Försynens styrsel, så wäl deß belägenhet som af Naturen tildelta förmåner, mycket bidragit. Då wid olyckeliga Krig, Swenska Krigsmagten warit nödsakad at wika undan för fienden, och draga sig åt Swenska sidan, har den samma altid ock tågat igenom öfre Soknarne af Biörneborgs

kän til Österbotn. Denna wäg war äfwen fienden föranlåten at tåga, åren 1713. och 1742.

Åtanka af Allmän Landets Fägnad.

Derföre bör jag billigt anmärka det, at då wår nu warande Allernådigste Konung ADOLPH FREDRICH behagade År 1752. hugna Finland med des Högst frögdefulla närwaro, wederfors Swittis Församling den nåd, at Hans Konglige Majestät den 15. Julii samma år, tog Nattläger på Prästegården här i Soknen. Häruppå, sedan Högstbemälte Kongl. Majestät Allernådigst yttradt Des Höga och Nådigste wälbehag, öfwer Församlingens och des Deputerades underdånigste wördnads- och glädje-betygelser, fortsattes den 16, eller följande dagen, under Hög Kongl. wälmåga, Resan med Des Höga Svite til Österbotn, och därifrån Norr om til Stockholm.

§. 2.

Om Bärg, Jord-kullar, Sandåsar och Kärr.

Här i Soknen förekomma inga särdeles höga Bärg, utan förena sig deß Kullar och Backar makeligen med des Slätter och Fält, och är Soknens läge mäst jämt och horizontelt, undantagandes Keikiö och Wambula Capell-Gäld, som äro något högre belägne än den öfriga delen af Soknen.

Några få Bärg äro dock tämmeligen widsträckta, såsom Jalokangas i Cauwaza Capell, och några andra i Wambula. Twänne Bärg, Kipä-wuori och Pyöllönwuori

wuori äro förnämligast märkwärdiga för det, at uti dem skal finnas neder i Bärget, Grottor och Hålor, däräst efter Gemene Mans sägen, fordom Resar och Jättar haft sina tilhåll och Boningar.

Inga Bärg kommer man här öfwer, som äro på alla kanter hela, utan mästedels synes i dem Hålor, Grufter och branta Klippor; ja, ofta äro de lika som öfwerstjälpte och hölgde af stora Stenrösen.

Mäst äro alla Bärgen härstädes förstörde i Norr, ensomoftast ock på flere kanter, samt ligga de gemenligen utsträckte ifrån Norr til Söder.

De bestå af en allmän Grå-sten, Granite, sammansatt af Skimmer, Qvarts och Feltspat, hwarwid dock Qvartzen mäst är rådande, och äro de mästedels öfwerwurne med större och mindre Tall, samt til en liten del äfwen af Löf-skog.

Af Bärg är Pyöllön-wuori märkwärdigt, derföre, at Echo därifrån återhämtar och uprepar hela orden, åtskilliga gångor.

Jord-kullar, större och smärre, som här nog många finnes; de bestå gemenligen af Sand-mylla, äro tätt öfwerwurne med Gran, Tall och Löf-trän, skiftewis. När dessa rödjas til Åker eller Äng, äro de nog bördiga.

Sand-åsar förekomma ganska få, och äro de ej heller widlyftiga.

Kärr och Morasser utgöra en stor del af denna Sokn, och mäst til ½:del af Soknens etendu. Kärren härstädes, de hafwa til största delen hård Lera i Botn, ofwantil äro de öfwerwurna med allmän Brun och Hwit Mässa, och under den samma finnes til 2 à 1½ Alns mägtighet, en Mylla af förrutnade Kärrwärter; Alla dessa kunde med nog drägelig möda gjöras Frugtbärande, i synnerhet de, som i Dälder och wid höga Bärg äro nidsänkte, och i hwilka, ifrån ofwanliggande

gande Högder, Mat-jorden af Rägn och Währflod blifwit nidskölgder.

Igenom Nybyggen skulle det lättast ske, annars är det fåfängt at wänta, det en sådan myckenhet af Kärr som här finnes, af de förra Åboerne i Soknen blifwa upodlade, hälst de förut hafwa nog tilräckelig Åker och Äng, samt desutan äfwen nog Skog och Betesmark. Några By-lag, som ej tyckt sig haft tilräckligt Hö-bol, hafwa i dessa åren med sin stora förmån och nytta, wist nog tydeliga prof af möijeligheten, at upodla desse Kärr.

Af de största Kärren äro märkwärdiga:

Karhiniemi-Suo,	Wackila-Suo,
Rånkan-Suo,	Palo-Suo,
Maijan-Suo,	Rauta-Suo,
Riwå-Suo,	Ilmio-Suo,
Witzas-Suo,	Tammiais-Suo,
Arå-Suo,	Haka-Suo,
Kåhi-Suo,	Mustas-Suo,
Suwi-Suo,	Långan-Suo,
Suitio-Suo,	Kaita-Suo,
Siwån-Suo,	Rahkenrata,
Kiettaren-Suo.	

Af desse finnes de störste ofta af 1. qvadrat Mils widd och utrymme; och äro de alle dels belägne wid stora Cumå Älfwen, dels hafwa de ock Wattudrag til den samma.

En wäd-eld, som dessa åren upkom i et Kärr wid Karhiniemi By, ger anledning at tro, det där lärer finnas någon art af Brån-kärf, hälst Elden, utan at särdeles utwidga sig, där uppehölts in emot halft år; tiden torde gifwa tilfälle til nogare försök i denna saken.

§. 3.

§. 3.

Om Bårg och Bårg-arter, samt Mineralier.

AF Stenrikets ämnen, som här i Soknen man kommit öfwer, och hwilka dels nu strax kunna gjöra nytta, dels framdeles förtjena närmare granskning och undersökande, de äro i synnerhet följande:

Humus Vegetabilis uliginosa, martialis, fins i Kårr och Swartkällor. Denna nyttjas af Bönderne til Färgerie, på det sättet, at til denna Käll-mylla inblandas Ahlbark, det kokas tilsammans, och därmed färgas allehanda Ylle-wäfnader, som ock skinn til swart Färg.

Humus palustris *Sphagni*, finnas i Mäßwurne Kårr ofta, til 3 Alnars mägtighet. Denne Kårr-mylla förtjenar ej at samlas til Gödning på Åkrarne, icke heller kunna sådane Kårr med förmån, til någon bördig Mark upodlas.

Sabulo ponderosus, coagmentatus, lamelloso solidus, Argillaceo *Ochraceus*, fulvus. Denne martialiske Mo-jord finnes wid Uollåla Hemman.

Argilla tenera, Maculans, *Sabulosa* pallide cinerea; *Strutis* fuscentibus arenaceo *Martialibus*. Denne fina Lera tages i Jordfallen, under Matkusjoki By i Wambula Capell-gåld. Calcinerad i Eld, hårdnar den mera, och fastare än annan Lera, rödnar mycket litet, och förändrar ej stort sin färg. Deß Järnhaltige Gry, kan med aqua fort ej tilräckeligen utrönas, utan igenom aqua regis, som nogare extraherar det martialiska ämnet, och præcipiterar sedan Leran helt hwit på Botn. Ju tydeligare spår denne Lera wisar af Järn i sin blanning, deß lättare smälter hon til Slagg och Glas.

Arena spatoso *quartzosa*, är en hwit fin Sand, som finnes

nes på Stränderne af Sårjerfwi Insjö, brukas til Strö- och Skur-sand.

Ochra terrea fulva, fucescens, pulvereo glebosa, *arenacea.*

- - - - dilute fucescens, gleborum structura cavernulosa.

En fierdedels Mil ifrån Kårswåsålå By i Wambula Capell-Gåld, finnes bägge desse ♂ Ocher-arter. Af Magneten drages de föga, dock något litet. Allmogen brukar bägge slagen til Kölderfårg. Igenom slamning kunde desse ♂ Ochrar ännu gjöras lämpeligare, til detta ändamål.

Ochra terrea glebosa *rubra*, drages ymnigt af Magneten, finnes ¼ Mil ifrån Kårfwåsålå By. Med denna Ocher-mylla färga Inwånarena sine Hus röda. Slammas den samma och litet calcineras i Eld, gifwer den en mångfalt högrödare Färg, och efter anståldt prof, kan i Oljemålningar nyttjas såsom Färge-stoft. I förstark Eld-grad mistar den deß röda Färg, och mörknar.

Ochra tophacea granulata, frustis nitentibus piceis.

- - - - - - stratosa, fabulosa, atrofusca, cavernulis ochraceis flavis. Myrmalm.

Både wid Kukonharja och Hongo Byar, finnes til myckenhet af denna Järnmalm; den drages ej förr af Magneten, innom den blifwit calcinerad. Af denna Myrmalm har ännu ej något blifwit anwändt til nytta, der dock så här som annorstädes i Finland af slike Myrmalmer, med mindre kostnad och til större afkastning, kunde winnas Järn, än af en hoper ring-haltiga andra Järnmalmer, hwilka antingen med mycken möda brytes ur strängsmälte Bärg-arter, eller ock med stora förlagor, hit til Finland öfwerskeppas. En ¼ Mil ifrån det stället, där desse Myrmalmer finnas, är wid Kukonharja By et Wattu-fall, med tilräckeligit Watn Höst och Wår, som med beqwämlighet kunde driswa en Mas-ugn.

Wid

Wid Salmenåja och Sallila Byar äro ock åtskilliga andra stora Wattufall, til andra lika nödiga Wärks inrättande.

Petræ Granatiferæ, finnes här ock där i Soknen kringströdde; mäst har man dem än öfwerkommit i Geschiebe; få i fast, klyft eller Jordfasta Hällar; Granaterne äro små och swarta, af oredig figur; Brist på någon tilgång af dem har hindrat, at man än ej kunnat rätt utröna deras Halt och Gry.

Spatum alcalinum opacum album, rhombis imperfectis nitentibus.

- - - - viride album rhombis vix perfectis, planis majoribus, varia directione dispositis.

Af bägge deße alcaliske spather brännes Kalk här i Soknen, och är detta det enda Kalk-brätt, som härtils i hela Björneborgs Län blifwit uptäckt, och är belagdt med arbete. Spat-gången tyckes stryka ifrån Söder til Norr, och finnes innom ½ Mils distance deraf 3 särskilta känningar. Wid Tamare By brytes den grönspråkliga spaten; denne är allmänt hårdbrändare än den andra. Orsaken består däruti, at alt det gröna som i denna Kalk-spat finnes, ej är någon alcalisk spat utan steatites; ty under försök med de starkaste menstrua acida effervescera, aldrig de gröna fläckarne eller strimmorne i den sten, men wäl alt det öfriga. Wid Matkusjoki By är det andra Kalkbrättet. Här brytes Kalk-stenen wid Stränderne och ur sjelfwa Watnet i Strömmen, samt är denne hwit, fri från steatites, och är lätt bränd.

3 dje känningen af denna Kalk-spat, har yppat sig wid Siwikala By.

Kalken som här brännes, anses för starkare i Murbruk än någon annan, emedan den ej släckes så mycket, som hos dem är wanligit, hwilka beflita sig om, at endast få mycket Kalk til afsalu, utan afseende på deß godhet och halt.

Kalk-brännerier här i Soknen har redan blifwit börjat då Stenkyrkan härstädes upbygdes, §. 1. I de framfar-

ne

ne åren, har afkastningen dock ännu ej blifwit öfwer 40 à 50 Tunnor Kalk om året. För den Allmänna Kalk-bristen som är i Biörneborgs Län, förtjenar Kalk-bränneriet härstädes all upmuntran; men med den billiga erindran, at det ej må blifwa en binäring, som må lägga hinder för Åkerbruk, Äng och Boskapsskjötsel, hwaruti Inbyggarena härstädes nu berömwärdt äro treffamma.

Ollaris rimosus, subpellucidus, pallide cereus, punctis albis; är en art Tälg-sten, som i Kalckbrätten ibland här finnes; den antager en wacker politure, är lik med den som brytes ofta äfwen wid Sahlbergs-grufworne, och tyckes endast wara en variation til den Herr Doctor WALLERIUS i deß Systeme pag. 136. N:o 2. upnämner för Ollaris colubrinus Mollior. Och i Herr Mag. JOH. FRID. MÜLLERS Disputation de Ollaribus pag. 9, är anteknad. Samt hwilken äfwen, i den Lärde och Rönrike ANONYMI Försök til *Mineral*-Rikets upställning, kallas *Steatites* lutea, solida particulis impalpabilibus.

Asbestus Albus striis parallelis, coadunatis. Denne Asbest-art kommer man äfwen ibland öfwer i förenämde Kalckbrätt. Den omgiswes ock ofta tenui membrana spatosa, hwilken för Asbest, ej utan irring kan anses.

§. 4.

Om Sjöar, Strömmar, Wattudrag och Källor.

I Swittis Sokn äro allenast tre Insjöar, Sårijärfwi, Purijärfwi och Kähijärfwi; de twänne förra äro belägne i Cauwatza Capell, och den senare uti Moderkyrkjo-Lånet, när in til Kaijala By.

Såri-

Särijärfwi Insjön är den största, han är 1. Mil läng och ¾ Mil bred på bredaste stället. Denna Insjö är tämmeligen Fiskrik, befinnes ganska wäl belägen, och förorsakar angenäm utsigt på alla kanter, så i anseende til åtskilliga med allehanda slags Löf-trän beprydde Holmar, som ock til de andra wackra Löfrika Parker, hwilka den samma innesluta.

Communication har denne Insjö med Mäuhijärfwi Sokens Insjöar, genom twänne smala Åar, Rukajoki och Pilijoki kallade; skulle deße Åar upränsas, är icke twifwel, at under påstående Währflod, Skogswirke och andra Producter ifrån de öfre Soknarne, kunde härigenom ned åt Hafskanten nedflyttas; ty Utloppet af denne Insjö leder fram Watnet til Purijärfwi, och därifrån til stora Cumå Älfwen, som uttömer sig i Hafwet.

Purijärfwi Insjön är ½ Mil läng och ⅓dels Mil bred, ganska grund: befinnes ej på långt när så Fiskrik som den förra Insjön, har communication med stora Cumå Älfwen, som anmärkt blifwit, medelst en smal Å, hwilken dock på några ställen äger 20 Famnars djup. Orsaken til denne Insjös mindre Fiskrikhet, anses billigt wara deß hårda Lerbotn, brist på Sjö-äfja och Gräsrika Inwikar, hwaraf Fisken dels kunde föda sig, dels annars hafwa treffamma Lägen och Boningar.

Kåhijärfwi Insjön är likaledes grund som Purijärfwi, men Fiskrikare; har Äfsog och Gräsrik Botn: och kan, besynnerligen om Währtiden, emedan denna Insjö ligger nära in wid en Gren af stora Cumå Älfwen, mycken Lek-fisk däruti upstiga. Utaf denna Insjö utödes måsta Fisken årligen, emedan altför många, med åtskilla slags Bragder, här idka Fiskerii.

Fyra Wattu-drag förtjena i denna Sokn i synnerhet åtanka.

1mo Cumå stora Älfwen, hwilken har communication

 med

med Tawast-Lands widlyftiga Insjöar, och flyt.r deß Watn genom denna Soken til Hafs, ungefärligen 6 Mil härifrån, wid Björneborg. På ömse sidor af denna Älf äro Byar belägna, så, til mästa delen af Keikiö Capell, och en del äfwen af Moderkyrkjo-Länet.

Emellan Keikiö Capell, och til des Läjmijoki Ån förenar sig med Cumå Älfwen, faller en i åsyn et widsträckt Fält, af 2 à 3 qvadrat Mils widd, som utgjör Soknens förnämsta Ängsland; och uppå denna rymd fördelar sig Cumå Älfwen i åtskilliga Grenar, som indelar denne Ängsslätt i mångfaldiga Gräsrika Holmar och Parker. Af alt för ymniga och långsamma Wårfloder lider denna Ängspark och hela denna Sokn dock ofta, alt för mycken skada. Ifrån hela öfre delen af Björneborgs Län, Tawast-Land, och en del af Sawolax, sammanflyta i denna Cumå Älf alla Floder och Åar, och härigenom uttöma de sig i Hafwet, hwaraf ej annat kan hända, än at wid Is- och Kål-läßningen, Landet härstädes måste öfwerswämmas. År 1755, när et Rägn-år inföll, och derpå 1756. en blåd Winter, med ständig nederbörd och häftigt Rägn, i April och Maji Månads början wid Kål-läßningen, timade häraf en så ymnig Wårflod, at Watnet steg til 5 Alnars perpendiculair högd öfwer wanligheten, och öfwerflödde i 6 à 7 Weckors tid 200 Tunneland sådd Åker, och wid paß 2000 Åmars Hö-slag.

Riksens Höglofl. Ständer hafwa, af högst priswärd ömhet och nitisk wård om Landt-hushållningens uphjelpande i Finland, behjertadt den olägenhet wid sidstförflutne Riksdag, och under den af Mandom och Wettenskaper widtfrägdade General-Lieutenantens, Riddaren och Commendeurens, Herr August Ehrenswärds Inseende, fastställdt Strömrånsningarne och Wattudragens öpnande härstädes. Nödig granskning, försigtig omhugsnad hafwa gått förut, drift och wärkställighet hafwa följdt deruppå, så at nyttan af den drä-

peliga

peliga åtgärd, ej allenast i denna Sokn utan ock annorstädes i Landet, redan är anseenlig; och, fast än under en så uplyst och om Landets wäl nitisk Styresmans tilsyn, i sednare åren detta Arbete ej kunnat fullföljas, hafwa twänne andre af Finska Landt-hushållningen högtförtjente Herrar och Män, Herr Öfwersten och Riddaren GUSTAV ADOLPH HJÄRNE, och Herr Majoren HANS HENRICH BOIJE, ej mindre igenom oförtruten möda, drift och wärkstäldighets främjande, af Strömränsningarnes fullföljande och Wattudragens öpnande härstädes, gjordt sig och sin åtanka nu ock hos en tacksam Efterwerld wördade och älskade.

Fårssar och Wattu-fall, som Tumå Älfwen under sitt igenomflytande härstädes i Swittis förorsakar, äro til Strömfallens högd:

		Aln.	Tum.			Aln.	Tum.
Malwa,	af	1.	12.	Åtzå,	= =	2.	2.
Pefwola,	=	1.	$2\frac{1}{2}$.				

Det Andra Wattudraget har sitt Wattn ifrån Tammela Sokns och andra Tawast-Lands Sjöar, flyter igenom Läjmijoki Sokn til Swittis, och förenar sig med Tumå Älfwen et stycke nedanför Prästegården. Kallas Läjma Å. Til Åbo leder denna Å icke sitt Wattn, utan ifrån Tawast-Land hit til Swittis och Björneborg; kan altså derigenom ej heller til Stapelstaden Åbo, utan endast hit och til Björneborg framdeles Båt- och Segel-fart inrättas.

Sallila Fårß,	Läjma Fårß,
Mättälä,	Kärkiakäski,
Paskala,	Mauriala,
Salmenäja,	

Äro de små Fårssar och Wattu-fall, Läjma Å i denna Sokn

 utgjör.

utgjör. På ömse sidor af Läjma Å, finnes mäst hela Wambula Capell-Gäld, och äfven några Byar af Moderkyrkjan wara belägne.

Pungalaitio Å utgjör Tredje Wattudraget; ifrån Pungalaitio Pastorat och deß Insjöar, samt alt ifrån Urdiala Sokn i Tawastehus Län hämtar det sitt Watn. Omkring denna Å, är mäst Suttila kanten af Swittis och Pungalaitio Pastorat belägen. Intet Wattudrag här i Soknen är mera fördelaktigt för det Allmänna, at upränsa til Båt- och Farled, än detta; Ty af Maste-träd, Bjälkar, Sparrar, och allehanda annat Skogs-wirke, finnes på ingen Ort här i Neigden synnigare förråd, än up åt denne Skogs-bygden. Deß Färssar och Wattu-fall i Swittis, äro:

Suttila Färß,
Natula,
Nieskala,
Niesäla,
Hirßwilä,
Pöyriälä,
Leppäkäski Öfre och Nedre Färß,
Kännölä,
Uollälä,
Kiswiranda- och
Särkimys-Färß.

Fjerde Wattudraget, utgjör Sambu Å; Det leder sitt Watn ifrån Sammaljoki Träsk i Tyrswis Sokn. Igenom deß upränsning, kunde åtskilliga Kärr och sumpiga Dälder uptorkas, Fräsmästen förekommas, och annan beqwämlighet i Landet främjas. Deß Wattu-fall äro:

Hakakäski,
Rekiäja,
Witza,
Räickä, 3:ne särskilta Fall.
Kaukalon-perse,
Kipahte,
Pitkäkäski,
Jänckala och
Nanhia Färssar.

Watnet uti desse omnämnde stora Insjöarne och i

Cumä

Cumå Älfwen, är Swit-grått; I de mindre Insjöarne, Brunt; och besynnerligen i Rukajoki, helt Gyttjogt och Mörkbrunt. Strapt wid Kaskala By är en liten Insjö, mäst med Jord öfwertäckter; derföre märkwärdig, at där allenast finnes et slags Fisk, som är Abbårar. Allmänt märkes äfwen, det Fisken uti stora Insjöarne och Cumå Älfwen är Swit, och til Spis angenäm: men uti de små Åarne swartaktig, och wäl något fetare än i de förra; men mindre smaklig.

Källor finnes här åtskilliga med godt Watn, besynnerligen de som hämta sitt Watn ur Sandbotn, såsom Karhiniemi By. Som mäst hela Moderkyrkio-Länet ligger lågt, på Ler-grund, hysa Brunnarne här dock ej synnerligit godt Watn; det är mäst Ler-grumligt och ofta Saltigt, af det de inkastadt Muria, at utöda Iglar ur sine Brunnar. Af anstälde prof har man funnit, at Ström- och Sj-Watnet, Winter- och Sommar-tiderne, är långt renare och bättre än deras Bruns-Watn. Några Insjö-Watn har man märkt hysa så rent och godt Watn, at föga det rögdt någon ändring med Sacch. Saturni; af Spiritu salis ammoniaci och Solutione salis Tartari, har det aldeles intet ändradt sig.

Mineral-Källor och Brunnar har man ej kommit öfwer några, som förtjena synnerlig åtanka. De prof, som den förfarne och i Naturkunnigheten upmärksamme Medicine Doctoren och Provincial-Medicus Herr JOHAN HAARTMAN anstäldt, med några denne Sokns *Mineral*-Watn, och hwilka Rön han bewägit oß meddelt, åtaga wi oß friheten at här antekna.

Swittis Kyrkbacke-Watn ändras, af Oleo Tartari, Spirit. sal. ammoniaci, Liqv. Probator; Resin. Gallal. eller Gallis. Bliswer Opal färgadt, med Solut. Sacch. Saturni.

Watnet ifrån Kåskua Hemman, bliswer af Liqvor. Probat. Violett-blekt; med Resina Gall. litet Brunaktigt.

ändrades ei af Solut. sal. Tartari, ej heller af Gallis. Hvitnade med Solut. Sacch. Saturni.

Watnet i Rautapärta-Lähde, emellan **Lauttakylä** och **Raijala**, ändras ej af Sol. sal. Tartari. Med Resina Gall. blifwer det litet Violett, efter några Minuter: cum Gallis, något Rödbrunt; med Liqvore Probatorio, litet Swart, sedan något Grönaktigt. 200:de Alnar ifrån sistnämnde Källa, in åt Skogen, blifwer Watnet mer Grönaktigt af Liqvore Probatorio, och mindre Rödbrunt af Gallis, än nämnda **Raijala Watn**; ändras ej af Solut. Ol. Tartari, icke heller af Solut. Mercur. Sublim.

§. 5.

Om Soknens Climate.

Til behörigt utredande häraf, har ingen härstädes giordt påliteliga Rön och Anmärkningar; det är endast af en allmän mång-årig årfarenhet bekant, at Rägn och Sniö faller i denna Sokn tydeligen mycket mindre, än i nästgränsande Soknar. Så wida denne Ort ej är et, med Backar och Högder igenombrutit Land, tyckes det deraf ock wara en naturlig följd.

Sommar- och tidiga Höst-fräster, hafwa i fordna tider warit i denna Sokn nog allmänna. Sedan de widlyftiga Ängsslätter härstädes, på ymse sidor om Cumä Älfwen, blifwit mindre sanke och Wattusiuka, än förr, som ock Åkerbruket genom nödigt Dikande blifwit bättre hafdadt, än tilförene, äro de nu mera aldeles sällsynte. De swåra Mißwäxter, som här infallit Åren 1695, 1696 och 1697; samt 1725, 1726 och 1727; hafwa ock intet härrödt af Höst- eller Sommar-fräster, utan af förmycken Wåta och ständigt Rägn, som hindradt både Utsäde, Wärt och Mognad af all Säd.

Äska

Åska och Ljung-eld, har ibland utöfwadt här wåldsam wårkan. År 1758, i Julii Månad, afbröt och sönderbräckte det Kyrkjo-tornet, samt i Sambu By, wid samma tid, dödade en Fä-drift af 40 st. Creatur; utan at det minsta Ben märktes wara krassadt, eller, at de annors utwärtes synligen befunnos skadde, blefwo alla dessa Creatur dödade.

Åska och Ljung-eld, är i synnerhet allmän här i Sokknen wid Jalonåja By, i Cauwatza Capell: och infaller knapt något år, då Åskan här i Neigden icke lemnar kånningar af wåldsam wårkan. Byn är nidsänkt i en Dåld, omgifwen med branta och höga Bårg, undantagandes wid en kant, hwartil Purijärswi Sjö tilstöter.

§. 6.

Om Wäxter och Planteringar.

Af Wäxter, som man märkt wåra Willa härstädes, kunde 500:de stycken af särskilgte slag upnämnas: men man undgår det för widlyftigheten. Några få, de sällsammare Wäxter, skola endast omförmålas: som ock de, hwilka för någon Hushålls-nytta äro utmärkte.

Af sällsyntare Wäxter / äro

Circæa lutetiana.
Veronica maritima.
- - - peregrina.
Arundo Epigejos.
Scabiosa arvensis.
Plantago lanceolata.
Potamogeton pectinatum.
Cynoglossum officinale.
Pulmonaria officinalis.
Primula farinosa.
Lysimachia Thyrsiflora.
Polemonium Cærulæum.
Campanula glomerata.
Verbascum nigrum.
Solanum Dulcamara.
Asclepias Vincetox.
Herniaria glabra.
Allium Scœnopras.

Antheri-

Anthericum ossifragum.
Daphne mezereum.
Paris qvadrifolia.
Adoxa Moscatellina.
Elatine alsinastrum.
Andromeda Polifolia.
Pyrola uniflora.
Saxifraga granulata.
Gypsophila muralis.
Sedum Telephium.
Agrostermna Githago.
Anthemis tinctoria.
Centaurea phrygia.
Orchis conopsea.
Utricularia.
Lycopus Europæus.
Millium effusum.
Cucubalus dioica.
Lychnis, flos Cuculi.
Euphorbia Helis-scopia.
Spirea Filipendula.
Potentilla Norvegica.
Chelidonium Majus.
Delphinium consolida.
Anemone Pulsatilla.
Ranunculus ficaria.
- - - scèleratus.
Trollius Europæus.
Galeopsis ladanum.
Stachys Palustris.
Melampyrum cristatum.
Authirrinum linaria.
Cardamine Pratensis.
Turritis hirsuta.
Geranium Robertianum.
Lathyrus sylvestris.
Ervum hirsutum.
Astragalus uratensis.
Trifolium hybridum.
- - - procumbens.
Hypericum qvadrangulum.
Hypochæris maculata.
Carduus heterophyllus.
Bidens cernua.
Achillea Ptarmica.
Impatiens.
Serapias Hellebor.
Humulus Lupulus.
Osmunda Struthiopteris.
Satyricum repens.
Salix caprea.
Holcus adoratus.
Splacnum ampullaceum.

Wäxter / som anwändes til Oeconomiske behof.

Af dem brukas:

Rhamnus Frangula til Färg, på det sättet: At Barken skalas om Wåhren då den är lös af Trädet, och lägges sedan på Taket at torkas öfwer Sommaren; När den då är

half-

halfruten, sönderhugges den wäl fint; kokas med Watn en liten tid, och på slutet sättes Garnet deruti; Kokas åter en half Timmas tid, då en wacker Röd Färg fäst sig på det insatte Godset.

Lichen Petræus, tinctorius, Flor. Svec. 946. Kallas här på Finska, Kiwen-Tassuja: Härmed färgas Röd-brunt, således: At jämte litet Alun kokas Garnet med denna Mässa, då det får en slik Färg.

Galium boreale, därmed fästes ännu en Hög-rödare Färg på Garn.

Folia Betulæ, med den färgas Gult. Garnet Betes förut med Alun. En del färga ock Garnet först Rödt, med förenämnde *Galium*, och sedan med Björk-löf, Gult; Färgen blifwer då beständigare och wackrare.

Trifolium Aquaticum, nyttjas emot Lung-sot.

Daphne; Bär och Bark deraf, anwändes utwärtes at bota Qwesan och Full-sår.

Chrysanthemum Leuchanthemum, som ock *Matricaria Chamomilla*, upblandas med osaltadt Smör, och brukas emot Swulnader samt Tärr-wärk.

Planteringar.

Rofwor, utsås af twänne slag, platta och långa; brukas til tämmelig myckenhet; nidsås Midsommartiden; uptages Michaëli tid. Sedan Bladen af Rofworna blifwit afskurna, bör man låta dem få ligga några dagar, til fugtighetens afdunstning, innan de läggas i Gropar, om de skola kunna hålla sig öfwer Winteren. I Gropar, gräfde i Sandbackar, förwaras Rofworna bäst.

Kufwud-kål och **Kål-rötter**, brukas äfwen til tämmelig myckenhet af Allmogen härstädes; de sednare förwares på samma sätt som Rofwor.

Humla, **Hampa** och **Lin**, brukas ej mer än til Hus-

behof:

behöf: dock äro några Byalag, hwilkas Åkrar bestå af Sandmylla, som anwända flit med Lin-säde, och hafwa deraf under tiden god bätnad, i synnerhet, efter som denna Wahra ej nånsin sålies af dem såsom Rudimaterie, utan uparbetas til Garn eller Wäfnader.

Trägårdar finnes här ej ännu, utan allenast små Kryddtäpper hos Ständs-personer. Herr Probsten IDMAN har i dessa år lätit plantera åtskilliga slags Frugt-träd, såsom Äppel-träd, Kirsbärs-träd, Sibirisk Örte-träd, Stickelbärs-buskar och dylika, hwilka alla nog hafwa rögdt trefnad, och wisa tydeligen det, at Orten ej warit skulden dertil, at ej flera Frugt-träd i förra tider här blifwit planterade.

§. 7.

Om Skogar och Utmark.

Här i Soknen förekomma inga Allmännings-skogar; åtskilliga stora Byar hafwa endast sin samfäldta Skog.

Samfälligheter i Skog och Utmark, äro här i Soknen nog allmänna; Hela Keikis Capell-Gäld är tweedelt, i samfällighet om Skogen, så at halfwa Capell-Gäldet, Wäster om Cumä Älf, äga alla samfäldt Skog: och Öster om Älfwen, är åter för andra delen af Capellet, Skogen och Utmarken i samfällighet. Kukonharja och Salmenäja Byar, samt Kutuna och Kärpela, hafwa endast enskyldt Skog, förutan några få andra, hwilka hafwa Ur-fjällar i andras samfällighet, såsom Prästegården, Tackula, Leppäkäski, med flera.

Skogs- och Utmarks-Käerne, äro af åtskillig beskaffenhet. Dels äro härföre anteknade, Bärg-hällar, Stenrösen, Källor, rinnande Åar, och wäxande Träd med Tälfmanna-tekning; Dels anses för slike Häfda-märken, gamla Broar,

Skogs-

Skogs-wägar, Fäussar, Bärg och Pólar i Kärr. Sysitynnyri, är en Sokne-Ka emellan Swittis, Ulls-By och Tuma Soknar, som består endast af en samling af Bränneskäl, med hwilka en i Jorden nidsatt Trä-tunna blifwit fyld.

Öfwer hela Soknen finnes ännu tilräckelig Skog, fastän den til storsta delen genom obetänksamhet, när in til Byarna är utödd; til Timmer-skog hafwa några nu redan ofta 6 fierndels wäg.

Orsakerna til Skogsödningen, äro förnämligast här i Soknen Skogs-eldar, hwilka i dessa framflutna åren, förorsakat en owärderlig skada. Härtil kommer åtskilliga mißbruk wid Skogens nyttjande, såsom det aldrig för ofta lastade Swedjandet, fördärfweligit Löf-hygge och Näfwer-tägt, samt en osparsam Husbygnad.

Desse olägenheter kunde förekommas lättast genom Storskifte; När hwar och en fätt sin wissa Lätt, skulle han blifwa männare om at sedan skjöta den samma. Kunde alla förmås at inlösa sina Hemman til Skatte, skulle detta ock gjöra dem mera eftertänksamma för efterkommanderne, hwad Ägornes försigtiga häfd angår, än som nu sker. Enhällighet om Skogens besparning, emellan Skogs-delägande, kunde äfwen ganska mycket bidraga til Skogarnas förwarande; ty om hwar och en först lemnade de nyßnämnde onödiga Skogsödningar, och wille sedan bruka til Bränsle allenast Qwistar, Skat-ändar, Windfällen och dylikt, då wore til Skogarnes besparning redan en dräpelig anstalt gjord.

Willa wärande Träd äro här Tall, Gran, Furu, Hägg, Alm, Lönn, Lind, Rönn, Björk, Asp, Pihl, Hassel, Wide, Källarhals, Try, Ahl, En, samt Röda och Swarta Winbärs-buskar.

Löf-träd hafwa mästadelen sin Boning på Sten-backar och Ler-jord; Furu och Tall i Sand-jord, samt Gran på wåta ställen eller i Kärr.

Skogs-wirke; af dessa, brukas ej til annat än egit behof; En ansenlig hop af Furu blef förledne Winter ock slåpad, til Maste-trän, ifrån dessa Skogar.

En myckenhet Tall-skog förspilles, ej mindre här på Orten än annorstädes, til Pårtor, hwilka allmänt brukas at lysa, öfwer hela den tiden som Ljus tarfwas. Skulle Inbyggarena winlägga sig, at samla Gran- och Tall-kåda, til utblanning med Talg, wore det ej mera kåstsamt; men wäl längd snyggare, och hälsosammare för Ögonen, än det förra. Af ofwannämnde Kådor kunde här, äfwen som i Carelen, samlas til ansenlig mängd, och kokas Hartz.

Utaf Asp, göres här allmänt Räst-Kar; utaf Gran, Tall och En, allehanda Drickes-käril: dock allenast til egit behof.

Tjära brännes af ganska få, och det af Furu-stubbar.

Skogarna utgöra här mästa Marken, emot Åker, Ång, Kärr och Sjöar; åtminstone hålla de jämnwigten.

§. 8.

Om Åker- och Ångs-skjötselen.

Åkerbruket här, så i äldre som närwarande tider, warit Swittis-boernes förnämsta Närings-fång; Detta drifwa de med den flit och kunnighet, at dem härutinnan lemnas företräde för många andra Landsorter. Åkrarne ligga wid Å-bräddar, mästedels emot middags-solen.

Landtmonen är slät och jämn, hwarföre Säden sällan i denna Ort lider skada af Köld och Nattfräster, ehuru Kärr och Mässar mycket här finnes; Bärg och höga Skogar förhindra här ej Dimbans fria strykande af och ann; icke heller finnes Åkrarne här Wattusjuke, utan igenom flitigt Dikande hålles Åkeren lucker, torr och lös.

Jord-

Jordmonen är Lera, til största delen; Klappur-jord, Mäß- och Kärr-jord, Sand- och Pös-jord, samt åtskillig blanning af alla dessa, består den ock af; Swart-myllan, är ej heller mycket rar. Ingen By är, som ej har blanning af flera Jordmoner. Alla Åkrar äro, igenom tjenligt gjödande och flitigt bruk, blifwit bördige gjorda, så at deras afkastning och åring blifwer, ifrån 6:te til 12:te Kornet.

Åker-Jordmonerna, af dem äro här och annorstädes i Landet, 7 särskilgta slag bekante:

Pacara Sawi.	Hård Lera.
Lieto-Maa.	Sandblandad Lera.
Hieta-Maa.	Sandblandad Mo-jord.
Muhu-Mulda, Mulda-Sawi.	Ler-Mylla.
Hiucka-Maa.	Sandblandad Mylla.
Såra-Sawi.	Klappur-Lera.
Såra-Mulda.	Klappur-Mylla.
Näke-Maa, Cuohu- eller Urpa-Sawi.	Gjäs-jord, Pös-jord.

En myckenhet Jord ligger här ofrugtbar, håldst där stora By-lag finnas, och hwilka hafwa sin Åker samfäldt.

Krono-Tionden i denna Soken är 265 Tunnor, hwilken uträknad, à 8 Kappar för hwarje Tunnas Utsäde, gjör hela Soknens skattlagde Utsäde til 993 $\frac{3}{4}$:dels Tunnor; men som största delen får, til det ringaste hälften mer, än han betalar Tionde för, så bör Utsädet beräknas långt högre; Man wil allenast taga en half tilökning, då Utsädet för hela Soknen blifwer 1987 och $\frac{1}{2}$ Tunneland, hwaraf åringen årligen, allenast efter 6:te Kornet på Tunnan, utgjör 11925 Tunnor skarp Säds afkastning.

Åkeren lägges hwart annat år i Trade. Det som årnas til Råg Plöijes 3 gångor: Första gången om Wåhren Walborgsmässo-tiden, eller, så snart Jorden efter Kålloß-

ningen hunnit torkas; härpå Sladdas Åkeren, Wältas och Harfwas, samt Sommar-gjödningen utkjöres och utbredes. Andra gången Plöijes Åkeren, Erichsmässo-tiden; Detta Plöijandet kallas Sneda Åkeren; Tredje gången fortfares med Plöjningen Olofsmässo-tiden. Utsädet förrättas wid Larsmässo.

Man har här ock ärfarit det, at Åker-jorden som är wäl Gjödd, kan hwart år bära Frugt; En del har försökt, at hwart år så et och samma stycke: ena året med Rög, andra med Korn; sedan Kornet är afskurit, Plöijes detta Åkerstycket, och skier Rägsädden straxt härpå; Man har funnit då, at Gjödningen som hwart annat år föres på dessa Jordstycken, ej är så kraftig första året som andra, hwarföre det skulle tyckas löna mödan, at häldre så Åkeren hwart år, och tilräckeligen Gjöda den, än at låta den rätt då ligga i Träde, när den bäst kunde bära Frugt.

Dikningen skjer altid om Wåhren, så länge Marken är lös och däfwig, efter Källoßningen.

Korn-landet Plöijes om Hösten, efter Ärter, Rofwor och Lin. Ärt-landet likaledes; som här Gjödes om Hösten, med Sommar-gjödning.

Åkrarna Gjödes här allmänt wäl; både med den Gjödring som efter Creatur faller, som ock med allehanda Myllor och Granris, som om Winteren drages til ansenlig myckenhet i Ladygårdarne.

Åtskilliga bruka, emellan Michaëli och All-Helgon redan, i Skogen samla Granris och Mässa i stora högar, som där lemnas at murkna, til des däraf blifwer en förträffelig Gjödning. Mullen som fins wid Byarna drages äfwen ut på Åkrarna, som ock allehanda Mylliga Jordtorfwor, där de finnas. Utäf mästa delen af Sokneus Åkerbrukare, Fällas äfwen Boskapen Nattetiderna om Sommaren på Åkrarne, hwarefter Åkeren wäxer ganska fyodigt. Anmärkt är, at den Gjödning

som

som om Sommaren blifwit utsördt och straxt nidplögder, gjör större nytta, än den som om Wintertiden utslapas, och hwar-af Währ-rägnet bortskölj er all Musten.

Åker-redskapen som här brukas, är Plog, kallas på Finska Aura; Denne är lämpeligare i Åkerbruket, än de andre allmänt i Tawast-Land och Österbotn brukeliga Plogar, finnas ock til structure mycket skilgd ifrån dem, hwarföre man af den samma här wil lemna en liten Afritning och kärt Beskrifning:

Plogen drages af et par Oxar, eller en Häst. Han ser så ut, som Fig. 1. utwisar; Wid G. är et hål och wid B. twänne Trä-kilar, igenom hwilkas flyttning Plogen kan ställas at gå djupare eller lägre i Jorden, och därefter Oxarna hålla sitt Hufwud högre eller lägre, under det de framdraga Plogen, hwarwid de äro fäste wid A. När Plogen på detta sättet är ställd, har ej Karlen sedan widare besvär, än at han styr det Plogen ej faller omkull: Oxarne som draga den, weta nog gå rätt fram, samt går den ena af dem altid i den näst-förut körda Åker-fåran. En Gåsse af 12 eller 13 års ålder, kommer nog tilrätta med Plöijandet, besynnerligen wid Andra och Tredje Plögningen. Då Första gången Plöges, äro all Redskapen som uti Fig. 1. ses, uppå Plogen, samt wänder han då Tårfwen helt omkull, utan at bryta den samma, så långt som Åkerstycket räcker.

Uti samma stick brukas denne Plog äfwen, då Nytt Land upodlas; Med Rist-Plogen, Fig. 4. som kallas Wiuhka, kjöres dock Marken förut. Rist-Järnet eller Wiuhka, brukas äfwen då, när Jorden är aldeles hård eller förmycket Gräswuxen, wid Första Plögningen om Wåhren, eller om Hösten, då Ärt- och Korn-Landen upkjöres. Wid Andra Plögningen tages Ruoti-Rauta, Rist-Järnet, Fig. 2. aldeles bort af Plogen; äfwen så wid Tredje Plögningen.

Det bör man märka äfwen, at denna Ruoti-Rauta är lös,

lös, så at den kan wändas altid å ymse sidor om Plogen när Plögningen skjer, til hwilken ända uppå Plog-Billen, Fig. 5. som här kallas Wannas, sinnes twänne hål, dit den spitsiga ändan fästes eller Järn-ändan; den öfre ändan af Rist-Järnet ligger emot sjelfwa Plog-foten, wid G. F. C. och lutar den icke emot Plog-kastet, som i Ritningen är rätt aftryckt. N:o 3. i Figuren, utmärker Mull-fösan af Plogen.

Harfwen är Afritad Fig. 6; äger Tråd-pinnar, gjorda utaf hård torr Björk. Sladden och Wälten äro lika med dem, som på andra Orter allmänt brukas.

At endast med Plog kunna Rygga Åker-tegen, så at den ej behöfwer Diken: Det är en kunskap i Åkerbruket, som Swittis-boerne med förmån i många tider brukadt, och hos dem warit deras egit Fynd i Agriculturen. Med Plögningen börjas då altid midt uppå Åker-tegen, och ställes Mull-fösan så til, at Jord-tärfwen altid wändes up åt Tegen, och icke någon gång ut-åt eller åt bredden af den samma. Härigenom samlas Mullen under Plögningen lätt midt på Åker-stycket, lika så wäl som med en Mull-Plog; Åker-tegen blifwer makligen kullrig och athållande emot Kanterne, så at, hwarken af förmycken Wåta eller Torka, Åkeren särdeles tager skada.

För öfrigit är tilgången med hela Åkerbruket här, lika som annorstädes, dock med den skillnad, at Swittis-boerne äro nogare och warsammare därutinnan, än andre; De äro upmärksamme, at alt skjer i en god ordning och i rättan tid, samt at ej Åkerbrukets Ans och Skjötsel må fota sig på en slump och blind lycka.

Åker och Äng Gjärdas allmänt, med brukligt Gjärdsel af Gran; De som kunna hafwa tilgång på En bruka ock Ensörar, de där äro mångdubbelt waraktigare.

Mästa Utsädet gjöres ständigt af Råg, hwilken lönar, som anmärkt blifwit, ifrån 6:te til 12:te Kornet; Bönderna

hafwa

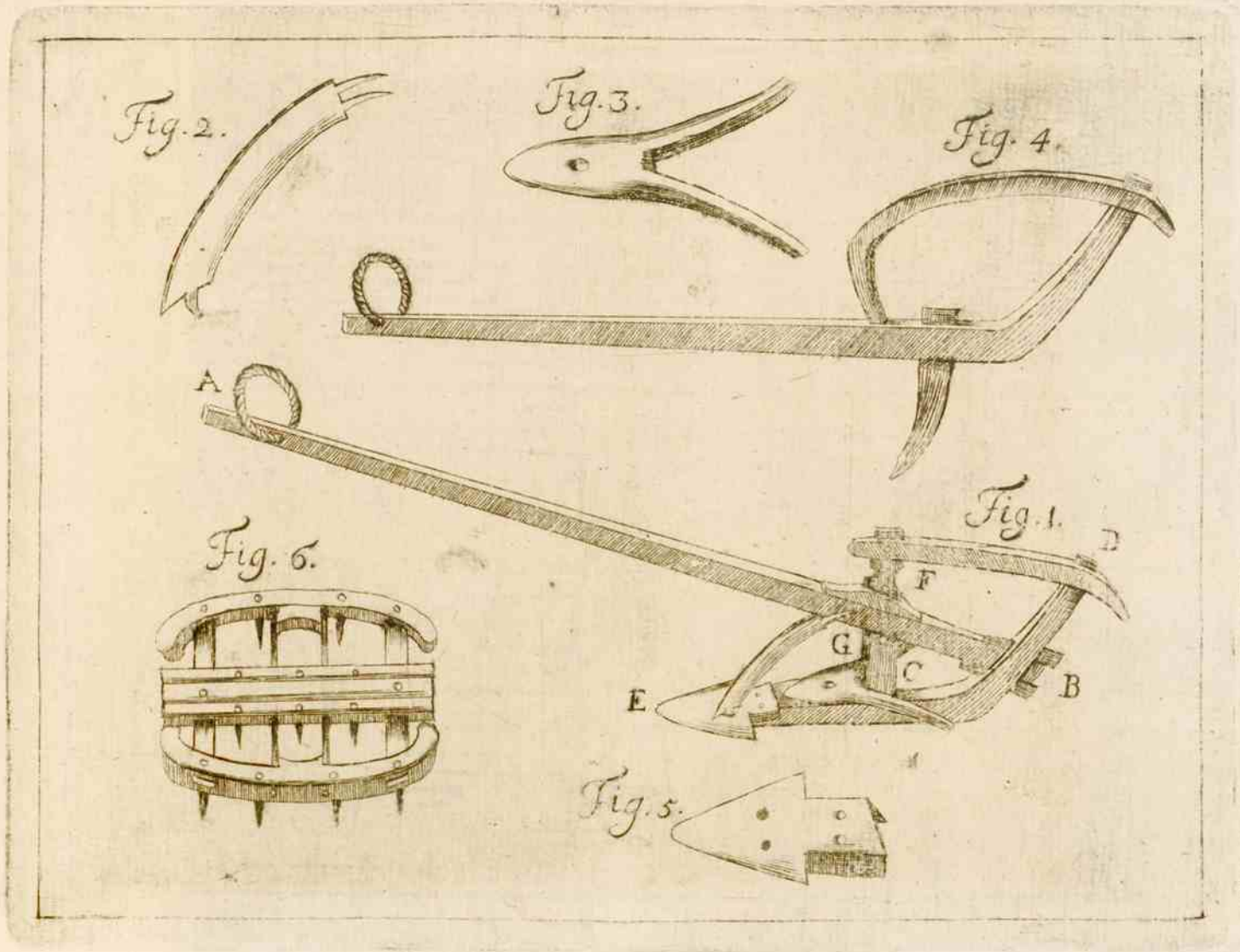
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.
A
Fig. 1.
D
F
G
C
E
B
Fig. 6.
Fig. 5.

hafwa altid sitt Utsäde ifrån egen Hembygd; De så både med Gammal och Ny Säd, utan åtskillnad på annat, än, huru God, Strid och Mogen hwardera årets Spanmål warit. Nu warande Herr Probsten IDMAN, har låtit hämta sig Rot-råg ifrån Tawast-Land, och dermed i några år besådt sin Åker, hwilket nog rögdt oll trefnad.

Korn, 2-radigt, hwilket kallas på Finska: Gum-ricki; 4-radigt, Wesi-ähra: och 6-radigt, Hämysä; Af desse Kornslag utsås här allmänt, och det til ⅓:djedel emot Rågsädet. På de Åkerstycken, därest året förut wuxit Ärter, Rofwor och Lin, som ock på nyß uptagne Åkerstycken och Gräslindor, utsås häldst Hafra och Korn.

Hwete utsås äfwen något litet, af största delen: dock ej Winter-hwete så mycket som Sommar-hwete; Det förra trifwes här ganska sällan.

Ärter brukas i denna Sokn mer, än allmänt i de Östre Orterna; Bönderna hafwa mäst af Grå, Bruna, och under tiden äfwen Hwita Ärter; Gröna Ärter brukas allenast af Ständs-personer. Bönor brukas äfwen af några få; de trifwas ej uti annan Jord, än wäl Gjödd Lera.

Sädens Bärgning skjer här, som allmänt på andra Orter, med Hand-skjäror; Den bindes i små Band: lägges, alt derefter Säden är torr, i större och mindre Sädes-skylar, och drages i Rijor alt efter hand, som Folket hinna Tröska den samma. Tröskningen skjer af 4 Personer, hwilket går nog fort: så at 8 à 9 Laß Tröskas, högst innom 4 à 5 Timmars tid.

Swedjor brukas här ännu äfwen, af några Landtmän, hwarwid största bätnaden är endast ymnig Bärgning af Rofwor. Som desse brännas torraste tiden på Sommaren, så äro Skogs-eldar af dem nästan oundwikeliga följder, och lära denne Sokens tressamma Inbyggare sjelfwe efter hand, inskränka detta fasliga Skog-ödande Närings-sätt.

Ångs-skjötselen.

Ångar, och tilfälle dertil, hafwa alla här ganska ymnigt, så, at Ångs-skjötselen därigenom wanhäfdas. Inbillningen hos Bonden, at få det ena året så mycket Hö som det andra, af Ångarne, gjör, at han aldeles intet wårdar sig om dem. I wåta Somrar kunna Ångarna wära något, dock ej så frodigt, som då, när de rätt skulle ansas. I torra Somrar slår Hö-wärten aldeles felt: til mästa delen äro Ångarne här äfwen ganska kringspridda, så at det mycket ock förhindrar deras wårdande.

Ångarne Bärgas på samma sätt som i öfre Orterne, och det med Ljor, både af Man- och Qwinkjön; Höet bäres uti Lador af et par Personer, med Bäror eller på Stänger som dertil blifwit gjorde, och på Finska kallas Sapilat. Är Ängen sumpig, inbäres Höet med Widjor.

Mästa delen af Ångarna i denne Sokn, äro Kärr- och Wattu-Ångar, förutan det, i dem finnes i synnerhet Start-wärter, utgjör här ock Phalaris arundinacea, Trifolium palustre, Blå-tätelen: Cynosurus, Hund-eringen: Alopecurus, Äng-kaflen: och Arundo, Strand-rören, här et godt Boskaps-föder; och kunde desse alla, på de flästa ställen förbättras, genom flitigt och tätt Dikande.

Den 20-åra ofreden har lagdt första grund til Ångarnes wanhäfd härstädes; Då blef Landet blottadt på Arbetare, hwarigenom Ångarne följakteligen ock wanskjöttes; Numera, sedan Folkstammen ökt sig, hafwa de dock ansenligen blifwit förbättrade; och är i stället för Kärr-Ångar, Härdwalls-Ångar mycket blifwit uppröjde. Öfwer hufwud at säga, finnes här nu i Soknen, 40 à 50 Ämar Hö-wärt på hwart Mantal. I anseende dertil, at Ägorne äro widt ifrån Byarne aflägsne, räcker Hö-bärgningen gemenligen 6 Weckors tid. Man kan på et Mantal ibland tälja 30 à 40 Ångs-Lador, hwilket alt ej ringa fördelar Landtmans Dagswärken härstädes

wid

wid Ångs-skjötselen, och på wåra kårta Somrar lemnar honom ringa tid öfrig, til nya Ångs-upodlingar.

Som Swittis Sokn består af 133 och ⅝:dels Mantal, och hwart Mantal kan åga 50 Ämar Hö; blifwer altså afkastningen af Hö-wäxt och Ångarnas Bärgning i hela Soknen, 6681 och ¼:dels Ämar Hö.

§. 9.

Om Boskaps-skjötselen.

Boskaps-skjötselen förmenes i fordna tider warit bättre wårdad af Swittis-boerne, än som nu. Orsaken, efter Allmogens föregifwande, skal wara Ångarnas mindre frugtsamhet, i desse tider; Den dyrhet, som i några år warit på Slagt, har förledt Allmogen at sälja sin Afwel, til det nogaste. Okunnoghet i Fånads-Sjukdomars igenkjännande och botande, samt allmän brist på sådane Gjärnings-män, som wid dessa omständigheter kunde gjöra nödig och nyttig handräckning. En årlig, här måst gångbar Boskaps-sjuka, jämte Ros-djurens owanliga myckenhet, har förorsakadt stor åtgång på allehanda slags Boskap. Denne Boskaps-sjuka är beskriffven, i Kongl. Swenska Wettenskaps-Academiens Handlingar, för Ar 1758, pag. 47, och anses för et Species af Letusa Linnæi, eller Sudore anglicana. Myrstacks-Lag med litet Salt uti, har man funnit wara det bästa Præservative härföre. Efter Allmogens berättelse, har denna gångbara Boskaps-sjuka först blifwit spord, förr Ryska infallet, 1713. Då torra och warma Somrar äro, wisar den sig måst: och synes ej winga denne Boskaps-sjuka årligen understödas, deraf, at på de flästa Mull-beten och Utmarker, antingen är brist på nödigt Watn, eller ej tilgång på annat, än det, som i Kärr och Myror finnes. Oftare infinner sig denne Boskaps-

fuka i de By-lag, där Mull-betet består af Ler-jordmon, och är Låglåndt, än där Backar och Höglåndta Orter äro. När Währ-floden är långsam, på de här warande så kallade Wattu-Ängar, hwilka på ymse sidor om Cumå Älfwen belägne äro, och hwarmedelst Hö-wärten blifwer med Äfja och allehanda Wattu-kräk, (som efter Flod-watnets aflopp dö och förrutna,) öfwerdragen: då är anmärkt, at Boskapen gemenligen får, om den stillas med sådant Hö, Utsot och andra swåra krämpor, samt omsider aldeles tynar af.

Läke-bot häremot, är det, at de låta Boskapen simma hwar dag, samt gjöra en Röra af Mäsk, Libsticka, Kräft- och Ägg-skal, hwilket gifwes åt Boskapen twå gångor i Weckan; detta föregifwes rögdt god wärkan.

Om Sommaren, hafwer här Boskapen tämmeligen tilräckelig föda; Af Wall-hjon Betes de då i Willa Skogar. Lepot, eller Boskaps Swiloställen, uppå små uprögde Åker-täppor i Willa Skogarne, brukas här äfwen allmänt.

Boskapen födes här hela 7 Månader inne: hwarföre alla år, Fodret för Allmogen ej räcker til. Förutan Hö och Halm, brukas äfwen Löf til en stor myckenhet, at spisa Boskapen med: samt om Währen, då nöden så tränger, brukas Asp-bark för Kor, samt Gran-ris för Hästar, blandad med Hafra; däraf de må wäl.

Af Hästar härstädes, äro wäl få öfwer 9 Qwarter höga: men dock stadiga Dragare, samt se wäl ut; På desse har ej någon Farsot gjordt här brist.

Sedan Mjölke-kören Kalfwadt, födes de med Hö, Agnar, Rof-blan och andra tärkade Wärter, hwilka med Hett Watn nötas; Detta skal styrka dem, och bidraga mycket til Mjölkens ökning. Aftastningen efter en Mjölke-ko, är härstädes 1½ Lisp:d Smör; Ost tilwärkas ock något af Bönderna. Igenom det, at den förmycket Saltas, är den dock mäst Mager och osmaklig.

Oxar

Oxar har hwar Bonde, och brukas allmänt til Kjörslor, både Winter och Sommar; De förmögnare hafwa 4 à 5 par: mindre förmögna 3 à 4, och altid 2 par til det minsta. De draga par-tals, med Ok: och kan et par Oxar altid draga långt mera än en Häst; I fall de tämdes med Rankor eller Sela, kunde en Oxe ensam gjöra nästan lika stort gagn i Hem-kjörslor, som en Häst. Oxar brukas här, fram för andra Orter, ock med större begwämlighet, emedan här sällan och aldrig faller så djup Sniö, som annorstädes. Oxar födas med Hö och Hackelse, Kjörsle-tiderna: men andra tider, om Winteren, med Halm; sällan med litet Hö.

Kalfwar födes Första Året med Hö: Andra Året få de nöija sig mäst med Halm, och få ganska sällan se Hö; Detta bidrager mycket dertil, at deras Boskap blifwer så liten til Wäxten.

Allmogen bruka en myckenhet af Får, hwilka äro nog små; för Schäfferiet äro de ännu ej särdeles hugade; Det är en åtgjärd, som kommer ann på Ständs-personer, och hwilka härstädes äfwen lemnadt Allmogen godt efterdöme. Fåren spisas med Hö, Löf, och under tiden med litet En-ris. Ullen af Finska Får, anwändes af Qwinfolken sjelf til Wallmar, samt Färgas på åtskilligt sätt, och brukas til Kläder.

Gjetter brukas allmänt, tämmeligen många, af hwar och en Hushållare härstädes; de äro ganska goda at Mjölka, Sommartiden, och blir af deras Mjölk goda Ostar: samt kokad, gifwer den ej efter Ko-mjölken; Desse behöfwa minst Föda: om de få Gär-tall, En-ris, samt då och då litet Löf och Hö, äro de nog treffamma.

Hästar äro i Soknen, 740 st. Mjölke-kor 1954. Oxar 1254. Ung-nöt 1260. Kalfwar 560. Får 6300. Gjetter 2520. Desse gjöra tilhopa, 14588 Creatur, hwilka mäst i 7 Månaders tid, öfwer Winteren, med 6681 och ¼:dels Åms Hö-wäxt (§. 8.) framfödas.

Swin, brukas af hwart Hushåll; De äro öfwer alt til Wärten, små: Födas mäst med Draf, Mißne och Tall-bark; och underhålles nu i Soknen, 1890 st. af dessa Creatur.

Af Fjäder-så, bruka Allmogen blott Höns. Ständspersonerne bruka allmänt Gjäß, Kalkoner och Ankor.

Affättningen af Bondens Ladu-gård, består i Boskap, och til en del Gjödda Oxar, Smör, Talg, Fläsk och dylikt. Få Rå Hudar kan härifrån komma, til affalu til Kjöp-staden, emedan i Soknen är en sed öfwer alt, at Manfolken, och i synnerhet Bonde-drängarna skola gå med Stöflar. Kunde någon sparsamhet häruti hafwa rum, torde wäl Garfwerierne få tilökning i sin Rudimaterie; Men tör hända, saknaden af denne förmenta prydnad ock kunde förminska hug, och betaga upmuntran för mången rasker Bonde-dräng, til flit och idoghet i Åkerbruk och andra deß Syslor.

Om den tilämnade Navigation, igenom Cumå Älf til Hafwet, skulle winna sin wärkställighet, kunde afkastningen ej allenast af Åkerbruk blifwa långt större, utan ock äfven Ladugårds-wahror mera kunde affättas, som dock nu, för affättningens beswärlighet och de därmed förenta hinder, stanna hemma hos Bonden.

§. 10.

Om Djur, Foglar, Fiskar, och deras Fänge.

Willa och Tama Djur, som i denna Sokn finnas, kunde wäl 31. särskilgte slag namngifwas; widlyftigheten deraf påbjuder dock, at nu lemna sådant o-omrördt. Om et och annat af dem, skal i kärthet allenast, några omständigheter anmärkas:

Ursus

Ursus Arctos; Af denne räknas här 3:ne slag, hwilka dock synes wara blotta Variationer, och ej distincta Species.

Slag-Björn, Swart til färgen, är störst; ses och fångas sällan. Ring-Björn, af Grå färg, med Hwit Rand, som nästan går omkring hela Halsen; är den allmännaste. Myr-Björn, til färgen Brun; är minst. Desse twänne sednare gjöra största skadan, och taga mästa Roswet.

Björn fångas, ej på annat sätt, än igenom Skjutande: antingen på Ludder eller i Lya.

Mustela Martes; Mård, med Hwit eller Gul-brun Kjäk; Kallas här: Hapa-Mätä, Asp-Mården; och hålles för et särskilgt slag af den allmänna: är dock blott en Variation.

Mustela Erminea, fångas ibland med Fällor; Swampar eller Möss, är det bästa til Agn för dem; Mustela Erminea, som är Tota nivea, absque caudæ apice nigro, och hwilken äfwen är mindre än den förre, kommer man någon gång äfwen öfwer; Djuret är här bekant, under namn af Kirpa; I brist af tilfälle, at få samla observationer om deß rätta utseende, kan man ej än wist yttra sig, om detta Djur är et distinct Species eller icke.

Mänk, Fenn. Tuhkuri. Detta är et allmänt bekant Djur i Björneborgs Län, nytt Species af Utter; knapt af någon Zoologe dock ännu sedd eller beskriswen. Som jag haft tilfälle at fånga det samma, upsättes nu däröfwer, efter de upgifter som warit at tilgå, följande kårta Beskrifning:

Lutra ore albo, plantis palmatis hirsutis, digitis subæqualibus.

Descript. Animal est amphibium.

Color corporis fulvo fuscus.

Nasus prominens.

Forma totius capitis Lutram æmulatur, *Myxtaces* tamen ut in Fele, corpore concolores.

Aures latæ, subrotundæ, breves, supra oculos & superiori maxillæ propius sitæ.

Maxillæ

Maxilla ſuperior obtuſa, inferior magis gibba.

Dentes ſuperiores inciſores 6. paralleli, parvi, obtuſo acuti.

- - - *Canini* 2. maximi ſpatio remoti.

- - - *Molares ſuperiores* 3. æqvaliter a ſe diſtantes; I:mus ordine minimus; ultimus maximus.

- - - *Inciſores* inferiores 4. minimi obtuſi.

- - - *Canini* - - - 2. maximi cum inciſoriis paralleli.

- - - *Molares* - - - 4. primus perexiguus, deinde duo magnitudine æqvales, cuſpidati; ultimus ſerratus maximus.

Lingva longa, lævis, tecta papillis acutis mollibus.

Vertex capitis, Pilis fuſcentibus, albis qvibusdam intermixtis, unde pauliſper caneſcit.

Crura brevia.

Pedes 5. dactyli, anſerinorum inſtar membranis intercedentibus juncti; anteriores poſterioribus duplo breviores.

Digiti ſubæqvales, pollice paulo breviore.

Ungves cinereo albi, incurvi, concavi, acuminati, non retractabiles.

Calcaneum tuberculis tribus oblongis.

Venter flavo fuceſcens.

Pili molles, omnes fulvo fuſci, exceptis iis qvi rictum oris, & partem ſuperiorem gutturis ambiunt; Pili longiores nigri ſunt, breviores flaveſcunt.

Cauda teres, paulatim in acumen tenuatur: veſtita Pilis fulvo nigris, longioribus qvam in reliqvo corpore.

Obſerv. non ſibilat lutræ inſtar, ſed clamorem edit, ut catellus, qvo convenire videtur cum lutra Braſilienſi. Victitat Piſcibus, Ranis, Dytiſcis & aliis Inſectis aqvaticis.

Cervus Elaphus, Hjort, Fenn. Peura. At Finnarnes Peura ej är Ren, utan Hjort, har man här fått anmärka

af

af Djurets Horn, hwilka äro aldeles runda, teretes, och ej palmatæ; Desutom är detta Djur af 8 à 9 Qwarters högd, til hwilken storlek Ren sällan hinner. Renar finnas ibland, dock mycket sällan här i Skogarne; de kallas på Finska: Pårå. Älg och Hjort, berättas wara komne under förra Kriget, 1713 och 1721, til detta Land: dels ifrån Lif-land, dels ock ifrån Åland. De hafwa alstrat och ökt sig här ansenligen, så at för 10 à 12 år, man kunde på Mäsarne här i Soknen räkna 20 à 30 Hjortar, i skocken; Af Wargars owanligt tiltagande myckenhet, har nu mera, dock så Skog- som Tam-Boskapen, dageligen blifwit förminskad.

Af *Glires*, Gnagare, finnes här, Harar, Ikornar och Möss; Flygande Ikornar äro nog sällsynte.

Af Rof-djur, gjör Björnen och Wargen oerhörd skada. Igenom behörig undersökning i Soknen, har jag blifwit underrättad, at förledit år, förenämnde Rof-djur här i Soknen fallit til Rof och byte, 30 Hästar, 15 Oxar, 27 Kör, 25 Ung-nöt, 25 Kalfwar, 280 Får, 325 Gjetter, och 180 Swin. I några år är förlusten ännu större.

Foglar.

Af dem finnes til myckenhet, i synnerhet Sjö-fogel. Änder wistas här, til ansenlige skockar, som med sitt besök skada Korn-Åkrarne. 98. st. särskilgte Species af Tama och Willa Foglar, har man märkt här finnas.

Anas Cygnus, kallas här Jäutzen; *Anas Ferus*, Mättähanhi; *Anas Mollissima*, Meri-suorsa; *Anas Fusca*, Mustasuorsa; Alla desse wistas här, allenast några Weckor, Höst och Währ.

Mergus Serrator, wistas hela Sommaren öfwer.

Merganser, ses endast om Hösten, i stora flockar i Insjöarne; *Mergus Minutus*, kallas Härna-suorsa.

Columbus Arcticus; Af denne föregifwes här ock finnes et

annat slag, som Finnarne kallar Uiku; den har fått namn efter sitt läte. Är Grå til färgen: lika stor, som den förenämnde; Bygger Bo wid låga Stränder, wärper 2:ne Ägg. Såsom anledning, at närmare undersöka härom, warder detta endast anmärkt.

Ardea Nigra, Fenn. Haikara, Nälkäkurki. Den Lärda Prebsten och Kyrkjoherden härstädes, Herr Nils Idman, som i Natural-Historien äger insigt, och för denna Wettenskapen fattadt mycket nöije, han har haft tilfälle, at en gång jämnföra den Swarta Tranan med den Beskrifning, som öfwer *Ardea Nigra*, i Faun. Svec. N:o 135, finnes införd: men funnit denne som här wistas, wara ifrån den något olika. De kjänne-märken han i hast upsatt, äro följande:

Hufwud, Hals, Rygg, Wingar och Stjert, Swarta.
Bröstet och Buken, Hwit.
Näswet och Fötterne, Hög-röda:
= = = dubbelt längre och tjockare, än på andra Tranor: men Stjerten mycket kärtare, än på dem:
I storlek är denne mindre, än *Ardea Grus*.

Denna Swarta Tranan wistas i Mäsar, och på denna Sokns flacka Ängar; Föder sig af Grodor och Wattu-Insecter, dem hon i Wattu-pussar och på Stränderne upsöker, samt springer efter; Är mycket Folkskygg. Wisar den sig när in til Byarna, är det tekn, til snart instundande Rägn. Af dessa Tranor ses sällan flera, än 1, 2 à 3, om Året. Wisa sig flera på en gång, anses det af Allmogen, för tekn til Miß-wäxt af mycken Wäta, hwarföre hon ock kallas Nälkäkurki. Om Wåhren, i slutet af April Månad, flytter denne Fogel sig hit, Söder-ifrån: och wistas här, til Augusti Månad. Af deras berättelse, som warit Fångna i Siberien, har man hördt, at sådane Swarte Tranor, som desse äro, skola där i Orten mycket finnas.

Tringa Pugnax, Fenn. Sari-kucko. Denne finnes här,

i Maji

i Maji och Junii Månader: men sedan intet. Hanarne hafwa långa Häng-fjädrar, på Halsen och Bröstet: de äro ock af flera Färgor, Hwita, Gula, Röda, några ock Mörk-bruna; Honorna äro alla enfärgade, och Grå. Då de hafwa sin Pare-tid, samla de sig på Stränderne, til 50 à 100:de i flocken; Hanarne yfwas med opspände Fjädrar, som Tuppar: samt stöß modigt.

Charadrius Apricarius, Svet. Alwar-grim, Fenn. Wilulindu, fins här tidigt om Wåhren, så snart Marken blifwit bar: men allenast par Weckor; Öfwer Sommaren wistas denne Fogel i Skjären, som Herr Præses, under sina Skjärgårds-resor, det anmärkt.

Tetrao Hybrida, Rackel-Hane, Fenn. Teri-Metto, är et Species af Orr-Hanens paring med Tjäder-Honan; ses mycket sällan.

Emberiza Nivalis, Fenn. Lumis-purwunen. Denne ses allmänt sitta i Trän; och håller sig i Skogar, då inga ställen på Marken än äro bara: eller, när det mycket Yrar, och stora Sniö-fall äro.

Fogel fångas här, dels med Skjutande, dels med Snaror och Fällor. Sådane Fogel-katsor brukas ock, som, i Herr Præsidis utgifne Physiske och Oeconomiske Beskrifning, om Satacunda Häraders Norra Del, pag. 69, finnes Afritad.

Fisken/

Som här fångas, är af åtskillig Art och storlek. 29. särskilgte Species kunde härifrån upnämnas. Gjäddor finnes ofta, til 1½ Lisp:ds Wigt. Lakar, til 15 à 18 M:kr. Gjös, af 1 Lisp:d. Och Åhl, af 9 à 10 M:kers Wigt.

Salmo Lavaretus, finnes i stora Cumå Älfwen; sällan i Låjma Å. Denna Fisk har i fordna tider, och än för 20 à 30 år tilbaka, blifwit i myckenhet fångad med Not, i denna Sokn: men nu mera fås nog litet, och sällan. Siken wäger gemenligen, 3 à 4 M:kr.

Salmo Albula, Fenn. Muiku, finnes i Sårijärfwi Insjö, och ses sällan i Låjma Å. Denna fångas ofta i Sårijärfwi, i Julii Månad, ymnigt: men andra tider intet.

Salmo Thymallus, Svet. Harr, Fenn. Harju, Hämeensijka, fångas sällan i stora Älfwen: är af 2 til 3 M:kers Wigt.

Cyprinus Aspius, Fenn. Seipi, finnes i stora Älfwen och Låjma Å: men fångas sällan. Denna Fisk har härintils här warit okjänd, in til des Herr Probsten Idman, efter Herr Artedii Ichthyologie, fått tilfälle at examinera den samma.

Cyprinus Grislagine, Fenn. Turpa. Denne Fisk har här i Landet, af en del, orätt blifwit kallad Karp. Herr Præses har, för 1 år sedan, haft tilfälle at examinera Fisken, och funnit, at han är Stäm; Den finnes i stora Älfwen, och Åarne: men fångas sällan. De största wäga, 8 à 9 M:ker.

Cyprinus, Fenn. Warolainen. Denne Fisk har man gjordt sig hopp om, at den skulle wara något förut ej bekant Species. Til des man får tilfälle, at examinera flere individua deraf, utgifwer man henne nu endast för en Variation af Wimba. Twänne st. man af desse härtils haft tilfälle, at examinera; uppå dem har man funnit följande kjänne-märken:

Iris oculorum flava.	
Cauda & pinnæ rufescentes.	
Officul. membr. branchiosteg.	3.
Pinna Dorsalis radiis	10.
- - Pectoral.	13 à 14.
- - Ventr.	8.
- - Ani	24.
- - Caudæ	25.

Herr Probsten Idman, som äfwen fått tilfälle, at examinera några st. af dessa Fiskar: han har i alt funnit den li-

ka

ka med det, som förommält är. Numerus radiorum in Pinnis, som af Ichthyologerne äro antagne, til det förnämsta kjänne-märke i detta genere, til at skilja Species, är, efter deß upgift dock något olika: så förmenar han sig räknadt, i

Pinna Dorsali	- -	radios - -	11 à 12.
- - Pectorali		- - -	16, 17.
- - Ventrali		- - -	9. -
- - Ani	-	- -	22, 26.
- - Caudæ		- - -	22. -

Denne Fisk fångas, så i Cumå Älfwen, som i Insjöarne och Åarne härstädes. Den är til utwärtes skapnad, mera lik en liten Braxen-Panka, än Wimba. Radii 40, in Pinna Ani, som hos Warolainen altid saknas, förbjuda dock, at hålla henne för en Cyprinus Ballerus. Cyprinus Bjœrkna eller Farenus, kan, i anseende til Numerum Radiorum in Pinnis, som ock andra omständigheter, denna Fisk icke heller wara; Emellan Wimba och Cyprinus Brama, synes den wara en mellan-fort.

Cyprinus Aphya, Mudd; kallas här på Finska: Palkokala; Finnes, i stora Älfwen och Lajma Å: dock ej synnerligen ymnigt.

Ån fångas, efter Herr Probsten Idmans berättelse, i stora Älfwen, ånskjönt nog sällan, med Drag och Krok, en grof Fisk, något wäl lik Stäm och Asp: men däruti olik, at den har Maxillas dentatas, såsom Abboren och Gjösen; skal äfwen hafwa groft och mycket glest liggande Fjäll. På många år, har man här nu ej fångat denna Fisk; den är sällsynt och rar.

Fiskerij, tyckes hafwa warit et af de allmännaste Nårings-fång i detta Land, i äldre tider; Af Swittis-boer har Fiske blifwit idkadt, så wäl i In-sjöar, som i Salt-sjön och Hafwet, där de ock lemnat namn af denna Handtering, åt en

Fjärd, hwilken warit deras enskylta Fiske-watn, och än kallas: Hwittis-bo Fjärd.

Efter en härstädes ryktbar fråsägen, förmenes, at Hwittis-boer haft sina Fiske-lägen äfwen i Ikalis Sokn. Enligit, Lagman Henrich Claussons Dom af År 1455, och, en Härads-Dom af År 1477, hafwa de ock ägt rätt at Fiska i Pyhäjärfwi och Lolajärfwi Sjöar, belägne, den förra i Sökylä, och den sednare i Utmarken emellan Hwittis, Cumä och Ulfsby Soknar. Så mycket Fiskeriet fordom warit idkadt, så mycket är det nu nedlagdt och försummat, dels, af orsak at Allmogen wid Åkerbruk och Boskaps-skötselen, såsom säkrare lönande, funnit bäst sin räkning: dels ock, at Folkbristen hindradt dem, at skjöta på en gång desse särskilgte Näringar, med tilbörlig drift och förmon.

Cauwatzä Capell-Boer hafwa, intil 50 år sedan, idkadt trägit Fiskerij i Särijärfwi och Purijärfwi In-sjöar: men under samma tid, har äfwen altid brist på Föda warit hos dem allmän; Nu mera, sedan de lemnat Fiskeriet, och med flit skjött Åkerbruket, äro de wälmående: betala sina Utskylder, och hafwa tilräckelig Brödföda.

Sambu- och Keikiö-boerne hafwa tilförene, intil 20 à 30 år sedan, med bätnad Fiskat Sik, i den, dem nära förbi strykande stora Cumä Älfwen. Sedan bemälte Fisks upstigande, förmedelst många och långt utbygda Fisk-wärken, i Ulfsby och Cumä Soknar, samt, igenom Wattudragens upgrundande, wid Utfallet i Salt-sjön, blifwit hindrad, hafwa de dock, til större delen, nu mera nidlagdt detta Näringsfäng: såsom ej lönande möda och kästnad.

Keikiö-boerne hafwa likwäl än twänne Nötter i gång, wid Äetzä och Sellilä Byar.

När den omnämnde upgrundningen, wid Cumä Älfs Utfall til Hafwet, fordom flitigt blifwit upränsad af hela Allmogen, som både i Hwittis och de Öfre Soknarne bodt, wid

ofwan-

ofwannämnde Cumå Älf, har módan wid Fiskandet i den samma, blifwit ársatt och rundeligare án nu; Skulle Bo-fisken, under Leke-tiden ej så mycket fångas, då många Millioner Lf derigenom wårdslöst utödes, kunde Fiske-fånget, med tiden, i denna Älf ock blifwa indrágtigare, án denne tiden.

Allmánnaste Fisk-redskapen hárstádes, áro Sik-Noten, Flöt-Noten, som kallas på Finska, Selkä-Nuotta; med denna Fiskas på Djupet. Spiller-Not brukas áfwen, af nágra; Wada, Strand-Not, har hwar Bonde: och, som denna brukas mycket tát, utödes dármed másta Fisken. En försigtig Politie fordrar, at sádane borde wara aldeles förbudne: så áro i Frankrike wid Nivernois, alt Ljustrande inståldt; La ligne dormante, Lång-Ref: L' Epervier, Kast-Not: L' Echiqvier, Wada: Tremail composse de trois rangs de mailles, eller Nät med tredubbla Maskor, Grim-Nät: Cliqvet, med Flöte, som skrámer Fisken; Desse áro alle af denna försigtiga Regering, ifrån Fisk-redskapen utdömde.

Kößjor, Catzor, Mjerdor, Nät, af flere slag: Ständ-krokar, Pål-krokar, samt Lång-Ref, áro desutom hár ock Fiske-redskap.

Gjäddan, tager hálst på Drag, Slant, och Krokar, samma tid i Månan hon Lekt: och mástendels altid efter lång-warigt Rágn.

Braren, Leker bland Tufwor, áfwen så Jden; Desse sednare áro ganska skygge. Små Norß, som Ståpp-nålar, fångas med Not i Cauwatza Capell-Gáld. Wid Keikiö Capell, uti Ätzä Färß, ár wid Stranden et hál, eller så kallad Jätte-gryta, på Finska Pata, uti Bárget, som af Strömmen öfwerflödas: dáruti fångas ibland, blott med en liten Fiske-háf, Faren, som hár Finnarne kalla Tiura. 1756, war fånget i nágra Weckors tid, så ansenligit, at med en Fiske-háf, utur denne Grop upföstes, 4 Tunnor Fisk om dagen.

§. 11.

§. 11.

Om Inbyggarena; deras Mat, Dryck, Diaet, Hemseder och Sjukdomar.

Inbyggarena, äro endast Finska Språket mäktige. Ät Jättar och Resar här fordom haft Boningar: til en sådan tanke, synes §. 2. wäl gifwa någon anledning; Man anser billigt för wågsamt, at wilja sätta i twifwelsmål, det icke Finland, äfwen fordom ägt sina Gigantes: men, så tyckes dock en här bekant fråsägen än gifwa större skäl til at tro, at desse omförmälte Jättar och Resar som bodt i Pyöllön-wuori, warit sannolikare Mißdådare, än Resar. Til at låta Mißgjärningar och Brätt komma i glömska och under hätd, är sägen, at Folk, i Bårgs-klyftor och Grättor, sig här i Skogarne dölgdt och uppehållit; Och, som wåre Äldste Lagar, ej annorlunda än i Romerska och Saxiska Lagarne äfwen finnes utnämndt, gifwa anledning at tro, det Mißgjärningar blifwit ihland begrepne under Hätd, tyckes denna mening nog wara sannolik.

Folkets Lefnad i Mat och Dryck, är här i Soknen, hwarken osnygg, eller fattig. Maten består i godt Rågbröd, Kjött, salt Strömming, Sik, Lax, Mjölk, Ost, och Smör; Hårskt och gammalt Kjött, anses för en Delice: som det dock nog är osundt, förtjenar detta rättelse. Drickat, i hwardags-Lag, är Mjöl-Spisöhl; Til Högtider, äro de försedde med Öhl: och mäst öfwer hela Sommaren, med Swag-dricka.

Diaten wid Spisningen, är något widlyftig; De äta, 5 gångor om dagen. Klockan 5, om Morgonen: kl. 9, kl. 12; Kl. 4, och kl. 9, om Aftonen. Äro bittida uppe om Mornarne:

ne: mäst kl. 3; Taga Hwila kl. 10 om Qwällen. Under Arbetet finnes de idoga och trefne.

Inbyggarenas Klädnad, har i äldre tider endast bestådt i Hem-wäfnader; Förnötningen i Heldags-drägt, består nu af Kläden, Cattuner, Siden, Satin. Manfolken bruka, til en del, färgade Wallmars-Wästar. I hwardags-Lag, utgjör Ulle-wäf, Blaggarn, groft Lärft och Fär-skinn, mästa Kläderne. 1867 Dal. Kopp:mt, eller, 105 Dal. på Person, som den Wittre, och i Oeconomiska Wettenskaper lystre, Herr Directeuren Ephr. Otto Runneberg, bewist, efter nogaste Förtekning åtgå, för Et Mantal i Österbotn och Laihela, kan altid äfwen til det ringaste anses, för en Bondes egen Förtäring och Förnötning, med deß Barn och Husfolk, uppå et Helt Mantal i denne Soknen.

Oseder i Soknen, äro här som anmorstädes; 1:mo Bränwinets mißbruk: hwilket ock ej ringa blifwit understödt, af en så kallad årlig Bränwins-säd, af 15 à 20 Kappar, som en Bonde-dräng, af sin Husbonde här, tycker sig hafwa lika rättighet at utpäcka, som sjelfwa Lönen. 2:do Omätteligit Badande: så med späda Barn, som gammalt Folk. 3:tio En allmän sed hos Allmogen, at påstå all Barn-Christning i Kyrkjan, om Winter-kjölden wore huru stång och skarp, som häldst. Detta är wäl mycket enligit Kyrkjo-Lagen: men, med all billig aktning och wördnad för den samma, understår man dock anmärka, detta wara skadeligit och äfwentyrligit, för nyß-födda späda Barn, och deras Hälsa. 4:to Yppighet i Gjästabod. Det som öker Gjästernas antal, på Allmogens Samqwäm och Gillen, är, at de räkna sin Slägt lång-wäga; Et Bröllop aflöper sällan med mindre, än, at Bonden hafwer 60, 80, eller 100:de Personer Budna Gjäster, hwilka, i 4 à 5 dagar, med all öfwerflödighet fägnas: besynnerligen i Dryck.

Wid Bröllop är desutom, den plägsed, at Bruden til-

delar en och hwar af Gjästerne, **Brude-gåfwor:** De bestå, i 4 à 5 Alnar Lärft och et par Strumpor: hwaremot Gjästerna hedra åter henne, med Genskjänker i Penningar; Bruden kan wäl härigenom få sig en liten Handpenning, ehuru Gåfworne sällan eller aldrig blifwa efter wärdet betalte: men Brudens Föräldrar, måste widkjänna derföre dock nog dryga omkostningar: Bönderne kalla sina Döttrar därföre ock gemenligen, **Talon-håwittäjät:** det är, **Hemmans-ödare.** Detta kan, til någon del äga grund: ty oberäknadt, den affaknad Bonden har i sitt Hemmansbruk, igenom Döttrarnas egna Sysslor, hwilka, alt ifrån 10 års Ålder, måst arbeta blott för egen räkning, at förskaffa sig **Brud-gåfwor:** så blifwer ock en Dotters bortgifte honom nog drygt, igenom denne plägsed, emedan då åtgår ofta, til det minsta

350 Alnar Lärft, à 1 Dal.	=	=	350.
70 par Strumpor, à 1 Dal. 16 Ör.		=	105.
Kåst för 70 Personer, til det ringaste i 3 Dagar,			240.
		Kopp:mt. Dal.	695.

När således en Bonde, blott af en mindre nödig och nyttig plägsed, utom hwad i Kläder och Dottrens Hemfölgd, upgår, nödgas sätta til wid hwar Dotters Bröllop, 6 à 700:de Dal. Kopp:mt: och ofta långt öfwer; så kan ej annat hända, än at han häraf säkert, mera blifwer fattig än rik.

Sjukdomar, som måst förspöries här i Söknen, de äro, 1:mo *Febrar:* mera **Hetsiga** än **Kalla.**

2:do *Inflammationer*, med och utan Utslag; Allmogen anser ofta desse, för en smitta af **Boskaps-Päst.**

3:tio **Hall** och **Styng.**

4:to **Swulnader,** eller *Cachexia* och **Wattu-sot;** på Finska, **Ajo-tauti.**

5:to *Malum Hypochondriacum*, eller **Mjält-sjuka;** af Allmogen kallad **Sydämmen-** eller **Hiu-tauti.**

6:to **Lunj-**

6:to **Lung-sot**; på Finska, **Sulku.**

7:mo *Epilepsie*; Fenn. **Langewainen-tauti**, eller **Menestelewäinen-tauti.**

De 3 första, torde förorsakas mäst af Bränwin och owarsamt tätt Badande, hos Allmogen. **Swulnad** och **Wattu-sot**, lärer hämta anledningar til sin närwaro deraf, at de flästa Byar ligga mycket Låglandt i denna Soken, och på fuktiga ställen, samt, at Inbyggarena taga sitt Watn mäst af Ler- och Gyttje-botniga Sjöar, Åar och Brunnar. Denna Sjukdom förspörjes häldst, hos Folk, som ej äro i starkt och ständigt Arbete.

Fallande Soten, röjer sig oftare hos Barn, än fullwuxit Folk; kan hafwa hos de förra, åtskilliga och til en del än obekanta orsaker. Ofta är rönt, at denna Sjukdom hos dem, förorsakas af Maskar: och af desse äro då hos de fläste, Lumbrici mera allmänna, än Ascarides.

§. 12.

Om Inbyggarenas Slögder, Husbygnader och Handel.

Åker-redskaperne, som äro nämnda uti §. 8. om Åkerbruket; Åke-don, så til Winter- som Sommar-tarfwor; **Husbonaden**, **Gårds-redskapen**, **Kåril** och andra Wärktyg, som wid Hushåll behöfwes: desse gjöres mästadelen, af Allmogen sjelfwa.

Kalk brännes här, allenast af 2:ne By-lag: men **Tegel** slås af hwar Bonde, til egit Husbehof. På en kant i **Cauwatza** Capell, gjöres **Båtar** til affalu, för hela Soknens behof. För 10 à 12 år tilbaka, Slögdades här äfwen, til qvantite, utaf de här i Finland så kallade **Bark-sladdor.** De såldes uppå allmänna Marknader, til 2 à 4 Dal. stycket;

Och, som en så ringa betalning ej lönte mödan, hafwa de nu mera öfwergifwit slikt Snickrande, och winlagdt sig om Åkerbruk, Äng och Boskaps-skjötselen, som bättre bär sig, och föder sin Man.

Qwinno-syslorne, Sommartiden, äro nästan lika med Manfolkets; Ganska sällan brukas de dock til Åker-plögning: utan, mera tilkommer dem, såsom en Ensak, at gräfwa up Diken uti Åker-gjärden. Wintertiden sitta de mäst ständigt i Hus, samt Spinna och Wäfwa: hwaruti de äro tämmeligen snälla.

I Smör-tilredningen, äro Bonde-Qwinfolken nog kunnige: men, i Ost-tilwärkningen icke så förfarne. Fru Probstinnan Tackou, en född Catharina Morin, förtjenar et utmärkt hederligit Minne, för det, i synnerhet i Pungalaitio, och äfwen til en del här i Soknen, hon infördt och fortplantadt kunskapen, om en rätt Ost-tilwärkning. Ålands-Ost, har sitt goda wärde: och täflar ofta med mången Parmesan, om företrädet; Efter Fru Probstinnans upgift och Beskrifning, kan den gjöras dock ännu bättre.

At af en liten mängd Mjölk, tilwärka Ost, är icke lämpeligit eller ofta lyckeligit. Mjölk bör samlas, åtminstone til 15 à 18 Kannor: häraf kan man sedan wara försäkrad, om en 9 à 10 M:kers god Ost.

Mjölken upwärmes, at den blifwer ljum-warm: och derpå inlägges strax Löpet.

Löpe, som tages af Fisk- och Gjädd-Magor, har man funnit wara sämre, än den, som tages af en wäl gjödd Kalf. Ju mera Kalfwen blifwit född med Mjölk, des bättre är Löpet; 2 Timmar innan Kalfwen slagtas, bör den få dricka Mjölk: den innehåller sedan des bättre och ymnigare Löpe, samt består Löpet endast, af en Ystad Mjölk i Kalf-magen.

Ost-löpet tages ifrån Kalf-magen, fälles i rent kallt Watn; Watnet ombytes flere resor, til des Löpet blifwer wäl rent:

rent: det inlägges härpå, i en Hinna eller Blåsa; Litet Mjölk, Salt och rifwen Ost, inblandas: och förwaras således, til förefallande behof.

Innan Löpet sättes i Mjölken, bör det halft Dygn förut ställas uti rent Watn, til uplösning.

Kärillet, hwaruti Mjölken kokas til Ystning, bör wara öfwertäckt.

Sedan Mjölken första gången Ystadt sig, hwispas den sönder med en Hwisp: och härpå ställes til ny Ystning.

Osten öses härpå up i sjelfwa Formen, eller i et Säll, och, med upwärmd Ost-wasla tilmakas. Sidsta tilmakningen skjer med kallt Watn.

Salt lägges altid på ymse sidor om Osten: men aldrig in-uti.

Osten bör ej torkas i Sol-skjen, utan i Skugga: ju långsammare, des bättre.

Förän efter et år, hafwer Osten icke sin rätta angenäma smak.

Hus-bygnaden är nog öfwerflödig. Wid Gården finnes en Bak-stuga; hos en del desutom, äfwen en Främmand-stuga. Et Pörte, däruti de sjelfwe bo; Desse äro nog osnygga, häldst de än bruka Rök-ugnar i dem. En del hafwa dock, i dessa åren börjat bruka, rätt artiga Kakel-ugnar i sina Pörten, som äro inrättade med Kok-spis. De samma kunna äfwen nyttjas til Bak-ugn och Bad-ugnar: samt behålla desutan långt längre tid Wärman, än andra Ugnar; Rök-ugnen är Wälsder in-uti sjelfwa Muren, och fyld oswantil med små Stenar: hwaraf Wärman uti den, längre bibehålles. Desutom finnes af Bygnad, En Källare: En Bad-stuga: 6 Bodar, ofta med Loft eller Öfwer-bygnad: En Brunn: 3 à 4 Lider: Et Stall: 2 à 3 Fä-hus: Et Fär-hus: Et Swin-hus: 3 Foder-lador; 2, 3 à 4 Rie-rader; samt Hö-lador, 30, 40 à 50 stycken.

Til Handel, och Landtmanna-walrornes affättning, är denne Sokn wäl belägen. När Tuna Älf framdeles warder Navigabel, främjas begwämligheten med denne Sokns Producters affalu, ännu mångfaldt mera.

Ifrån Åbo Stapel-stad, är Swittis Sokn aflägen, 8 à 10 Mil; Ifrån Sjö-städerne, Björneborg 6: Raumo 7½; och Nystad, 10 Mil.

I Lauta-kylä eller Flotta-byn, är, för några tider tilbaka, af Höga Wederbörande, en Köping- eller Up-stad föreslagen; Ortens belägenhet tyckes nog Gynna en så Wärdig Inrättning.

Landtmanna-*Exporter*, til Affalu och Handel, äro här åtskillige. Af Skogen kan ingen ting särdeles affättas: undantagandes, hwad af Maste-träd och Bjelkar, något litet ibland föryttras. Efterföljande Förtekning utwisar, med hwilka Persedlar Bonden hufwudsakeligen drifwer sin Handel, och huru mycket af hwart slag, ifrån Et Mantal eller Et Helgårds-Hemman, årligen kan affättas:

Spannmål.

Råg, 20 Tunnor: dels malen til Mjöl, à 18 Dal. för Tunnan	360.
Malt, 4 Tunnor, à 18 Dal.	72.
Hafre-gryn, en half Tunna	21.
Hafra, 2 Tunnor, à 12 Dal.	24.
Ärter, en half Tunna	9.
Hwete, 5 Kappar	6.

Boskap.

Oxe, 1 st. à	60.
2 Kor eller Ung-nöt, à 30 Dal.	60.
Bockar eller Gjetter, 2 st. à 8 Dal.	16.
Får, 2 st. à 4 Dal.	8.

Victua-

Victualier.

Smör, 4 Lis:pd, à 12 Dal.	=	=		48.
Fläsk, 6 Sidor, à 12 Dal.	=	=		72.

Wäfnad och Spännader.

Garn, 1 Lis:pd, à	=	=	=	40.
Ylle-wäf, 10 Aln.	=	=	=	12.
Lärft, 25 Aln.	=	=	=	25.

Diverse Producter.

Sådane äro Ryor, som ofta säljes à 36 Dal. sk. Färgade Sarser, à 2 Dal. 16 Ör. Aln. Blaggarns-Wäf och något litet Näfwer, som föryttras til Städerne, och här utföres endast, til	=	=	=	70.
				903.

Alla desse Persedlar, försäljes dels i de förenämnde Städerne, dels ock uppå den Marknad, som årligen i Soknen hålles den 8. September, uti Kärkiakäski By.

§. 13.

Om Folkrikheten och Befolkningen.

Folkrikheten i Soknen, därom kan man efter Kyrkjoböcken, för 65 år tilbaka, hafwa tämmelig kunskap; Så är af dem at inse, at, ifrån Ar 1685, til och med 1750, har här i Soknen blifwit födde: Man-kön 2775 Personer, Qwin-kön 2869; Afgången igenom Döden, under samma tid på Folk, bestiger sig til 2010 Personer Man-kön, och 2488 Personer Qwin-kön; följakteligen hafwer tilwäxten af Folk warit härstädes, under hela desse 65 åren endast, 765 Personer Man-kön, och 381 Qwin-kön; tilsammans, 1146 Människjor.

At Befolkningen under en så lång tid warit så ringa, dertil

dertil har warit åtskillige orsaker. 1710 Års Pest, den har här i Soknen, både efter det fråsägen och Hästda-handlingar utmärka, ej förorsakadt någon afgång på Folk; 1697 Års Hunger-år har mäst utödt Folket: dels derigenom, at det gifwit anledning til utflyttningar: dels ock, at Folket af Hunger bliswit döde. I Kyrkjo-boken är upteknadt, at År 1697, mäst af Hunger dödt och försmäktadt, 666 Personer af Soknens egne Inbyggare, och 174 Utsokne Människjor; tilsammans, 840 Personer. 2:do De andra 3:ne Hunger-åren, (§. 5.) hafwa wäl ej warit så bedröfweliga; som Inwånarena dock i anseende til dem, åfwen warit föranlåtne at gripa til onaturlig Spis, såsom **Mißne, Stamp** och **Bark**, har det mycket gifwit anledning til sjuklighet, och understödt afgången på Folk. 3:tio Det långwariga Kriget, ifrån 1713 til 1721, har blottadt Soknen på Folk. 1719, har efter Anmärkning i Kyrkjo-boken, ifrån denne Soken bliswit med wåld bortförde, 90 Mans- och 12 Qwins-personer, til Ryßland. 4:to I **Hetsig** *Feber* och **Rödsot**, har Åren 1740, 1742 och 1743, mycket Folk dödt.

I sednare tider, har **Folkets tilwäxt** nu mera warit ansenligare, än förr. Närlagde Tabell-Wärkets Utdrag utwisar detta.

Årtal.	Födde.		Döde.		Befolkningen.	
	Mankön.	Qwinkön.	Mankön.	Qwinkön.	Mankön.	Qwinkön.
1749.	47.	50.	23.	38.	24.	12.
1750.	52.	51.	47.	53.	5.	0.
1751.	48.	55.	26.	25.	22.	30.
1752.	45.	60.	37.	37.	8.	23.
1753.	69.	72.	22.	29.	47.	53.
1754.	68.	75.	56.	64.	12.	11.
1755.	53.	55.	52.	62.	1.	0.
1756.	73.	75.	35.	65.	37.	10.
1757.	59.	59.	24.	43.	35.	16.
1758.	70.	57.	33.	38.	37.	19.
	584.	609.	355.	454.	228.	174.

Af

Af alt detta skönjes altså, at uppå de sednare 10 åren, har i Hwittis Sokn tilsammans blifwit Födde, 1193 Personer: och döde under samma tid, 809. Folkstammen har följakteligen under desse 10 Ar, sedan för 1750 och 1755, 8 Personer blifwit afdragne, hwilka öfwer de Föddas antal, det Aret med Döden aflidit, blifwit ökt med 384 Människjor. Besynnerligit och märkwärdigt är det, at under samma tid, 25 Personer Qwin-kön mera blifwit Födde, än Man-kön: Dödligheten hos de förra har dock warit större, så at, fast under 10 Ars tid 25 Qwin-kön mera blifwit Födde, har Befolkningen af Man-kön, i anseende til Folkstammens tilwäxt, icke des mindre efter wanligheten dock blifwit större: och finnes af Man-kön, til 54 Personer wara mera tilökt, än Qwin-kön.

Antalet af hela Folkstammen är nu i Hwittis Sokn, 3295 Människjor.

Af werkeligit Tjenste-folk, och Allmogens Barn öfwer 15 Ar, finnes i denne Sokn 859; Af Gjärnings-män, Knekte-hustrur, och Arbetsförde Inhyses-hjon, 272 Personer: så at den Arbetande Folkhopens antal blifwer 1131 Hjon. Antal af Ståndspersoner, Alderstegne, Bräcklige och Barn, utgjör et antal af 1788 Människjor; följakteligen hafwer hwar Arbetsförd Person at Arbeta Bröd i Munnen, för nästan mera än en Person som icke Arbetar.

Hwad Folkets Frugtsamhet angår, förhåller den sig efter de Wigdas antal, och deras Afwelsamhet. De Anmärkningar man haft tilfälle at gjöra i Hwittis, såsom en Upsokns Tabell-Wärk: och Kärpo Utskiärs-sokn: samt Nummis, Pargas och Kimitto, såsom Inskiärs-soknars Tabell-Wärk, finner man, at i fall et medel-tal för desse Soknar antages, på Födde och Wigde i de sednare 10 Ars tid, så förhålla sig

	De Födde,				til de Wigde.
I Hwittis,	som	163.	=	til	= 41.
I Kärpo,	=	194.	=	=	= 42.

I Pargas,	=	129.	=	=	=	37.
I Nummis,	=	96.	=	=	=	26.
I Rimitto,	=	59.	=	=	=	17.

Följakteligen synes, i anseende til Afwelsamheten i Hwittis, belöpa sig wid paß 4 Barn på Hjone-laget, i 10 Års tid: samt i Kårpo något deröfwer; men i de öfriga Soknarne, under lika tid, endast 3 Barn på Hjone-laget.

Förhållandet af Dödligheten, så härstädes, som i anseende til förenämnde Skjär-soknar, den år, (om man antager et medel-tal på Folk-Nummeren och de Döde, på sednare 10 Års tid i desse Orter,) på sätt som följer:

		Döde,			til Folk-Nummeren.
I Hwittis,	=	96.	=	=	381.
Kårpo,	=	62.	=	=	373.
Pargas,	=	84.	=	=	311.
Nummis,	=	37.	=	=	152.
Rimitto,	=	63.	=	=	160.

Hwaraf följer altså, at i Hwittis, Pargas och Nummis, dör wid paß innom 10 Års tid hwar 4:de Människja, eller årligen hwar 40:de Person. I Kårpo år Dödligheten minst: och dör här ungefärligen innom 10 År, hwar 6:te, eller årligen hwar 60:de Människja. I Rimitto Sokn befinnes Dödligheten störst: så at innom 10 År här med Döden afgå, hwar annan, eller årligen hwar 20:de Människja; följakteligen har i denne Inskjärs-sokn Dödeligheten mäst warit, uppå de sednare 10 Åren, ifrån 1749, til och med 1758, större, än i de största Städer, så hos oß som på Utrikes Orter. Märkwärdigt år det, at i Kårpo Sokn, som ligger längst ut i Hafwet, utsträld för Blåst, Stormar, och Hafwets Immor, år både Frugtbarheten störst, och Dödeligheten åfwen den minsta; Men Rimitto, som år en Inskjärs-sokn, upfyld med

-Grun-

Grunda, Uplandade, Gyttioge Inwikar, och hwarest igenom årlig Hwaß-skjärning til Boskaps-föder, en myckenhet Vegetabilier til Putrefaction främjes, samt, hwarest Hafs- och Lands-luften träffa möte, är Dödeligheten, störst; Orten är sjuklig och osund för deß Inbyggare.

§. 14.

Politiske Inrättningar.

EN del af desse äro redan omnämnde uti föregående §. 1, §. 4. och 11. De som ännu här komma at omförmälas, äro följande:

Barna-underwisningen förrättes, til en del af Klockaren, dels ock af annat Folk, som kunna wäl läsa i Bok.

Sokne-fattige-Inrättningen är den, at Soknen är indeldt i wissa Rotar, mäst 4 Mantal om en Fattig-rota. Ifrån Kyrkjan utlemnas årligen af Fattig-pengar, til gemensam utdelning åt de Fattige, 300:de Dal. Kopp:mt. Af de Fattigas Besparnings-medel finnes desutom i Kyrkjan, 1000:de Dal. Kopp:mt, såsom en orubbad Fond, som emot Interesse utlemnas, och tilgripes häraf icke något, förän wid swåra Mißwäxt-år, och när dyr tid infaller i Landet, då jämte de omnämnde wanlige Fattige-penningar af denne Fond, Soknens Fattige hugnas med nödigt och rundeligit understöd. Emellan 50 à 60 Fattige och Uslingar, underhålles på detta sättet nu hederligen och wäl, i denne Soknen.

Med Tjenste-folk är här wäl som anmerstädes, den stadga, som Lagen innehåller; En mindre warsam upsigt hos wederbörande, öfwer Inhysningar, öker dock förutan annat mycket, bristen på nödigt Tjenste-folk. Efter Herr Probsten IDMANS upgift finnes nu i Soknen, friska Arbetsföre Inhysningar, 22 Man-kön och 68 Qwin-kön: samt, 38 Man- och 136 Qwin-

kön, af hwilka största delen än kunde Arbeta för Föda och Kläder. Detta tyckes framdeles förtjena så mycket mera alfwarsam upsigt, som af §. 13. är at inse, at i hela denna Soknen ej finnes mera af Allmogens Barn och werkeligit Tjenste-folk, öfwer 15 Ar, än 859 Personer. Och, som Soknen består af 132 och ½:dels Mantal, belöper sig af dessa på hwart Mantal, 6 à 7 Arbetsföre Personer. Ju större antal Bonden äger af Arbetsföre Barn, på des fastare grunder fotar sig deß wälmåga.

Tjenste-folket är mycket dyrlegöt; Allmogen är, i anseende til Folkbristen, dock at ursäkta, om den i Arbetsfolks belöning öfwer Lag röijer någon frikostighet. En wäl Arbetsför Dräng gifwes mäst efter plägsed i årlig Städsel, 1 Riksdaler eller 2 specie Dubbla Caroliner: 1 st. Wallmars-Räck, eller deremot swarande annan Klädes-persedel; 2 par Skor, 1 par Pjexor, 5 Alnar Lärft, 6 Alnar Blaggarns-Wäf; 2 M:ker Ull: 15 à 20 Kappar så kallad Bränwins-Säd: Korn- och Linland, til 6 à 8 Kappars Utsäde: 24 Dal. Kopp:mt i Lön; fria Crono-utskylder: samt 3 à 4 Weckors Tjenste-frihet om Året, och Mat under samma tid: så at en fullwuxen Drångs Städsel och Lön hos en Bonde årligen, til det ringaste bestiger sig til 100:de Dal. Kopp:mt.

I hela Soknen finnes 23 Rusthåld, som hwarje utgjöra en Ryttare; 97 och ⅞:dels Mantal äro Inroterade, at Utrusta 81 Saldater; Hwar 14:de af Man-könet är altså i Krigstjenst, eller, hwar 9:de Person af Manbare Karlar. De Legas af sina Rotar, efter det de blifwa Vacante; Den inrättning som är uti Österbotn, hwarefter Legan utgjöres af Äldsta Rotan, tyckes wara långt naturligare, beqwämligare och lindrigare, än denne. By-ordningen är här ännu icke allmänt wedertagen.

Brand-toden årlägges efter Mantal; Den bestiger sig ofta til 80 Dal. Kopp:mt på Mantalet. Orsaken til de mästa Eldswådor, är, näst Tjenste-folkets wårdslösa umgående med Eld, illa-bygde Rije-ugnar.

Salt-

Saltpetter-sjuderie-Indelning, är i denne Sokn ännu ej inrättad; I detta år skal det dock skje äfven här, såsom härmed i några andra Soknar af Björneborgs Län, redan blifvit af Herr Præses, til Publici förmon gjord en berömlig början, efter Högloſl. Kongl. Krigs-Collegii Författning och Förordnande. I Kukonharja och Karhiniemi Byar, har för någon tid sedan skjedt prof-Sjudningar, som warit nog indrägtige. Soknens Låglåndta läge på Ler-grund, tyckes dock ej läfwa alt för många tilfällen til Saltpetter-sjudning, i denna Sokn.

Den, af Regements-Commissarien Herr Jacob Fårskål, här inrättade Saltpetter-Ladan, består af 80 Alnars längd och 16 Alnars bredd; samt lårer innan kårt, däruti anställas prof-Sjudningar.

Af rörliga Mechaniska Wärk, äro här i Soknen en mång-Bladig Såg-Qwarn, för några år sedan anlagd, af nu warande Probsten Herr Nils Idman; Bråderna härutaf förslas nid til Björneborg, och sedan widare til Stapelstäderne. Den samma går, öfwer hela Året.

Wattu-Qwarnar eller Sqwaltor finnes, 53 til antalet i Soknen; en del gå öfwer hela Året: en del, blott Höst och Wåhr; De bästa af dem, Mala 6 à 7 Tunnor om Dygnet.

Af Wäder-Qwarnar finnes en enda, anlagd wid Lieutenantens Boställe i Karhiniemi, til Husbehof, af Capitainen Herr Johan Odert Gripenberg.

Tilfälle för Pappers-Bruk som ock Oljo-Stamp, wore här ganska fördelaktigt uti Äetzä Fårß; Den hyser mycket rent och klart Watn: är belägen in wid stora Landswägen: och endast aflägen ifrån Tyrfwis Marknads-plats, Pawila, 1 Mil: och, ifrån denna Soknens Marknads-plats, Kårkiakåski, 1 och ¼:dels Mil; hwilka Uphandlings-Orter wore nog beqwämliga, at förse desse förenämnde Wärk med Rudimaterie.

Fyrkantiga Kappar bruka Allmogen, åt Måta med: som ock dels, mång-åriga Trä-betmän; dels ock af de Nyare med långa Skaft, som gemenligen färdige och krönte köpes i från Åbo, til Victualie- och andra Producters Wägning.

Et Sokne-Magazin eller **Förråds-Hus**, blef här 1726 uprättadt, efter en Kongl. Commissions påyrkande. Denne anstalt har sedermera wunnit mißtroende hos Allmogen, och, genom wederbörandes efterlåtenhet förfallit, det Allmänna til största skada. Inrättningen häraf, är dock så mycket mera nödig, som af §. 13. är at inse, det igenom Mißwärt och medelst brist på Föda, Befolkningen härstädes lägges största hinder i wägen. Et sådant **Förråds-hus**, borde til det minsta wara så rymligt, at deruti kunde upläggas, 1:mo Utsådet för Soknen til halfwa Åkeren, af 993 och ¾:dels Tunnor Säd. 2:do 1 och ½ Tunna på hwar Person som fins i Soknen, til Föda, 4942 och ½ Tunna: tilsammans, 5936 och ¼:dels Tunna Säd, som et slikt Sokne-Magazin borde bestå af.

Hwad **Wägarne** angår, så äro de nog goda. De äro delte emellan Allmogen, efter Mantalen: och wid magt hållas årligen, af Et Mantal, til det minsta 120 Famnar Landswäg. **Landswägen** som går ifrån Österbotn, som ock ifrån sjelfwa **Ryßland**, genom Öfre Delen af Finland til Åbo, den löper midt igenom Soknen, där rinnande Åar, strömmande Fårssar, wackra Åkrar och Ängar, gifwa en Resande glada utsigter.

Ifrån **Lautakylä By**, går ifrån stora **Landswägen** en Af-wäg til Björneborgs Stad, och en annan til **Pungalaitio** och Tawastehus Län. Sokne-wägarne äro mycket få, emedan Byarne äro belägne, mäst alle, ut-med desse förenämnde Landswägar. De äro ej allenast Rid-wägar, utan kan man ock fårdas på dem med Kjärra, mäst til hwar By. 35 st. **Broar** finnes i Soknen, som tilsammans utgjöra 581 och ½ Famns längd. Af dessa äro de största, **Flotta-bron i Lautakylä**

takylä By, af 54 Famnars längd: och Kårkiakåski Bron, af 56 Famnar. Denne sednare är bygd på 6 Kistor: underhålles af flere Soknar; är sidst Wärderad til 3000:de Dal. Kopp:mt. Flotta-bron underhålles af Soknen sjelf, och det nu derifrån afskilgde Pungalaitio Pastorat. Bygges hwart 7:de År altid Ny, och då kåstar den efter en öfwerenskommelse, 80 Tunnor Säd: samt en Stäck af hwart Hemman, som til det ringaste, à 1 Dal. för hwar Timner-stäck, gjör 361 Daler; och för 80 Tunnor Säd, à 18 Dal. Tunnan, 1440 Daler; tisammans, 1801 Dal. Kopp:mt, som denne Bro, hwar 7de År, kåstar denne Sokn.

Påstgången blef först 1758, här, i November Månad, inrättad; Hela Soknen har deraf så mycket större beqwämlighet, som Landswägen stryker midt igenom Soknen, längs efter deß längsta sträckning.

Sokne-Marknaden hålles årligen, den 8. September, på Kårkiakåski Gjästgifware-gård; Den har tilförene städt på Kyrkjo-backen, men blef, på framledne Herr Probsten IDMANS begjäran och anförande, så wäl för Kyrkians säkerhet af Eldswåda, som andra olägenheter, därifrån, År 1738 flyttad, til Lauttakylä By. 1747, skjedde med denne Marknad widare flyttning, et litet stycke längre fram, til Kårkiakåski. På denna Marknaden säljes af Allmogen, mäst Boskap och Hästar: samt litet Smör, och andre slike Victualier.

Sokne-Betjeningen består af en Länsman, en Sokneskrifware, en Bro- och en Skall-fogde.

Denne sidste Sokne-Betjent, gjör mycket ringa nytta: §. 10:de utmärker detta tydeligen; så ser man där, at af Hästar i Soknen, mäst årligen faller Ros-djuren til byte, 24 och $\frac{2}{3}$:delar: af Kör, 72 och $\frac{5}{36}$:delar: af Oxar, 83 och $\frac{3}{5}$:delar: af Ung-nöt, 50 och $\frac{2}{5}$:delar: af Kalfwar, 22 och $\frac{2}{5}$:delar: af Får, 22 och $\frac{1}{2}$ del: af Gjetter, 7 och $\frac{44}{75}$:delar: af Swin, 10 och $\frac{1}{2}$ del; At än närmare blifwa öfwertygad om den stora skada,

denne

denne Sokn af Rof-djur, och i brist af kunnig och skickelig Jägerie-Betjening, måste årligen widkännas, warder här nedanföre, i Penningar det utmärkt. Efter det i §. 10:de förut bewist blifwit, falla Rof-djuren til Rof, måst årligen i denne Sokn:

Hästar,	=	30.	st.	à 60.	Dal.	st.	=	1800.
Kör,	=	27.	=	30.	=		=	810.
Oxar,	=	15.	=	48.	=		=	720.
Ung-nöt,	=	25.	=	20.	=		=	500.
Kalfwar,	=	25.	=	8.	=		=	200.
Får,	=	280.	=	5.	=		=	1400.
Gjetter,	=	325.	=	6.	=		=	1950.
Swin,	=	180.	=	6.	=		=	1080.
							Summa	8460.

Til desse 8460 Daler, som för Creaturen, efter et utsatt nog ringa pris, sig belöper, bör än tilläggas, den Soknen til last warande, onyttige Jägerie-Betjentens Lön, af 10 Tunnor Spanmål om Året, som beräknadt, allenast efter 18 Dal. för Tunnan, utgjör 180 Daler; följaktligen är årliga förlusten i denne Sokn, för en mindre lämpelig Policies åtgjärd med Rof-djurs utödande, 8640 Dal. Kopp:mt.

Sokne-Handtwärkare äro: 6 Smedar, 4 Skomakare, 4 Skräddare; 1 Linwäfware.

§. 15.

Cameral-Inrättningar.

Til nyttig uplysning til Cammar-Wärkets förbättring wore at förmoda, om en redig och pålitelig Historie af Cameral-Inrättningarne, ifrån deras ursprung och förändringar, skulle wara at tilgå, så beklageligit är det, at nödig

dig kunskap derom, nästan allmänt saknas. Saknaden häraf, den är mera betydande, än en mindre upmärksam eftertanka torde wid första påseendet finna det.

Äldsta tidernas Cameral-Författningar, de hafwa grundadt sig endast på Bewillningar och påtagne Taxeringar.

Accisen, som af Cameralisterne bewisas wara den allmännaste Utskylden, hos alla Nationer: den har härstädes ock warit af Landets Äldsta Gårder. För all Säd som blifwit Upmalen, har så af Frälsen som andre Hemman, Qwarntull blifwit årlagd. Igenom Beslut, af År 1625 och 1626, har denne Ränta nu mera blifwit förwandlad, til de så kallade Mantals-penningar, som af hwar Tjenstför Person betalas.

Jord-Räntan har i Äldre tider, efter särskilgdte grunder blifwit påsatt. Om Åkeren äfwen här i början, såsom i Swerige, warit fördeldt i wissa Pund-land, hwarefter 4 Tunne-land Åker-jord beräknades på Pundet, och derföre utgjordes 23 Ör. Silfw:mt Jord-Ränta, är obekant; Det wet man endast, at efter Skatt-ören Jord-Räntan blifwit uträknad: och har hwart Skatt-öre blifwit ansedt innehålla 24 Alnars bredd, i Åker-tegen. Johan Ottesons Refning har öfwergådt hela Björneborgs Län och denne Sokn, så wäl som andre Orter i Finland: hwarigenom Nya Mantal och Ny Skatt upkommit. Tilgången med denne Skattläggning har bestädt deruti, at i hwar Sokn, denne Man ihopkalladt, sig til biträde, några wissa wälfrägdade, och om Soknens Ägor och annan beskaffenhet kunnige Mån, efter hwilkas upgifter och dessas, samt hans gemensamma godtyckjo sedermera, hwart Hemman blifwit pålagdt Nya Mantal och Ny Skatt. Den Äldsta Jorde-boken, som i Höfdingedömets Cammarwärks-Handlingar förwares, är af År 1545. Såsom ingen allmän Landtmätare-Refning har i denne Sokn eller Björneborgs Län skjedt, så hafwa Hemmanen därstädes icke heller öfwer

alt på lika sätt, eller i proportion af sina Ägor, så aldeles noga kunnat Skattläggas; Dock finnes de wara Skattlagde efter den method, som wederbörande, efter omständigheterna, pröfwat wara skäligast. Men i synnerhet finnes, uppå reducerade Kungs-gårdar, och en hoper igenom reduction Kronan tilfallne Hemman, de så kallade Methodiske Skattläggningar wara förrättade; Och, enär det kommer dertil, at den nu uti Finland warande Geographiska Commission hinner til denna Ortens nogaste Afmätning, så skal tiden utwisa, om denna Methodiska Skattläggning i sjelfwa Wärket swarar emot sitt wälklingande Namn, eller icke.

Landtdags-Räntan; Denne på-lades af Konung GUSTAV ADOLPH, och Bewiljades af Ständerne, den 1 Julii, 1618. Förutan annat, består den i Persedlar af Oxe, Får, Gås, Höns, Talg, Ägg och Halm, hwilka uträknade efter Krono-wärdiet, och sammanlagde til Jorde-boks-Räntan, utgjöra Et Helt Hemmans Ränta.

Boskaps-penningar; Desse hafwa upkommit under Drottning MARGARETHAS tid. Förmedelst 1620 Ärs Riksdags-Beslut, blef fastställdt, at Prästen, Länsman, och Kyrkjones Sexmän i hwar Sokn, skulle uptekna, alla deras som i Soknen bodde, Utsäde, Hästar, Boskap och andre Creatur; I grund hwaraf sedan årligen, hwar Skatte- eller Krono-Bonde, samt Torpare betalte,

			Silfw:mk.
För hwar Häst,	"	"	8 Ör.
Stod,	"	"	4 Ör.
Fåla öfwer 3 Ar,		"	2 Ör.
Oxe,	"	"	8 Ör.
Tjur,	"	"	6 Ör.
Qwiga,	"	"	2 Ör.
Bock,	"	"	1½ Ör.
&c.			

För

För hwart Tunne-lands Åker eller Swedje-lands Utsäde, = =	2 Dr. Silfw:mt.

1642, skjedde efter Ståndernas öfwerenskommelse, at, i stället för denne upnämnde Boskaps-skatten, skulle, i anseende til des beswärliga Uptekning, och det underslef derwid föreläpp, årligen utgjöras 2 Dal. Silfw:mt. 1650, befinnes förskoning wara bewiljad för Boskaps-skattens årläggande, til den derpå följande Riksdagen, då den åter blef införd. 1655, skjedde Förordnande, at 1 Dal. Silfw:mt af Frälsen, äfwen i Boskaps-penningar skulle årläggas. Wid denne författning, har til närwarande tid det förblifwit.

Hemman, med dryga och oproportionerliga Räntor; Af dem finnes, så här som annorstädes i Landet, nog många wedermålen. Ibland de förnämsta orsakerna härtil, lärer man få anse, 1:mo den omförmäldte, på gißning och höft fattade, JOHAN OTTESONS Refning och oriktiga Skattläggning. 2:do Den tiden Utlagorne på-lades, ej efter Hemmanens wärkeliga godhet, utan efter et påsatt wärde, af Hel och Half Bondes Jord, hafwa Bönderne sjelfwe, at wara säkre för Utskrifningar i Krigs-tider, åtagit sig högre Skatt, än emot Hemmanens Ägor och tilhörigheter swara kan. 3:tio En hoper af Adelens Gods och Frälsen, som af dem warit betungade med alt för dryga och oproportionerliga Räntor, redan förut, innan de igenom reduction tilfallit Kronan, af dem hafwa en del än behållit samma Ränta, som då. 4:to Alla Hemman, som fordom warit underslagne Kong JOHAN Den III:djes Stall-Stat wid Björneborg, de äro ännu betungade med alt för dryga Hö-Räntor; Det finnes härstädes Hemman, af knapt Et Mantal, hwilka årligen utgjöra mäst 8 Ämars Hö-Ränta. At rätta olikheterne i Skatt, genom något närmare Räntornes jämnkande efter Hemmanens wärkeliga godhet, hafwa härtils förmedlingar endast blifwit före-

slagne, och brukade såsom botemedel. De hafwa uträttadt hwad de kunnat; Widlyftiga och kostsamme omgånger, innan de samma kunna winnas, hafwa dock mycket förringat deras nytta. Igenom en ordentelig Methodist Refning och Skattläggning, kunna desse olägenheter endast rättas och lindras. Wår uplyste tid lärer då ock finna, at Jordbruk och slike Näringar, minst böra betungas med Skatt. På Personliga Utgifter och Bewillningar, lära Cameral-Författningarne framdeles, med större lämpa kunna stöda sig.

Räntorne för hela Swittis Sokn, med underliggande Capeller, som innehåller 44 Skatte, 82 och $\frac{2}{3}\frac{3}{4}$:dels Krono, och 5 och $\frac{1}{4}$:dels Frälse: de hafwa i ordinarie Utskylder bestigit, År 1756, tilsammans, til 4390 Dal. 15 Ör. Silfw:mt: samt i Spannmål, til 282 Tunnor och 25 Kappar.

Af-kortningen, An-ordningen och Krono-behållningen häraf, är som följer:

Afkortadt.

Et af Öde uptagit Hemman, som njuter Frihet någon tid, hwarföre Räntan afföres med = 9 Dal. 18 Ör. Silf:mt.

Under Ödesmål afkortas = = 5 och $\frac{1}{2}$ Kapp.

An-ordnadt /

Til Afföning för Kongl. Maj:ts Lif-Dragone- samt Åbo- och Björneborgs Läns Infanterie-Regementerne, i Hemmans-Räntor, 3198 Dal. 18 Ör.

Lands-Staten i Höfdingedömet, sammaledes, = = = = 622 Dal. 7 Ör.

Clericiets Friheter, bestående uti et Nytt Capellans-Bohl, = = = 13 Dal. 24 Ör.

2:ne st. Gjästgifware, njuta af Skjutsfärds- och Dagswärks-penningar, = 12 Dal. =

2:ne Extraordinarie Päst-Bönder hafwa äfwen njutit 28 Dal. 18 Ör. hwilka Medel,

til

til den nyligen bewiljade Ordinarie Påstgångens Inrättning, hådanefter, tils widare komma at anwåndas, = = = 28 Dal. 18 Ör.

3884 Dal. 21 Ör.

An-ordnadt af Spanmål/

Kyrkjoherdens Tertial, = = 88 T:nor 13 Kapp.
Kyrkjors Win-säd, = = 25 T:n. 7 Kapp.
Barnhusets Fyratijonde Tunnor, efter Indelning, = = = 40 T:n. 2 Kapp.
Probste-Tunnan, = = = 1 Tunna. =
Åbo och Björneborgs Länners Infanterie-Regementer åtnjuta, = = = 90 T:n. 29 Kapp.
Rusthålls-Stommarnes Qwarn-tull, aföres åfwen med = = = 4 T:n. 12¾ Kapp.

250 Tunnor 3¾ Kapp.

Kronan behållit/

I Penningar, = = = 4390 Dal. 15 Ör.
Af Spanmål, = = 32 Tunn. 15¾ Kapp.

Extraordinarie Utlagorne af denna Sokn, hafwa samma år, efter Mantals- och Taxerings-Längder blifwit anteknade och utbetalte, til en summa af 1509 Dal. 31 Ör. S:mt; följakteligen bestiger sig wid paß hela Söknens årliga Utskylder, til 5600 Dal. och 14 Ör. Sifw:mt, i Penningar: samt i Spanmål, 282 Tunnor och 25 Kappar.

I Utgifter för Et Helt Mantal, åtgår härstädes:

1:mo Til Kronan, i reele och Personlige Afgifter, med Tionden uträknadt: med Förhöjning efter Ortens Marcke-gång, = = Kopp:mt. 332 Dal.

2:do Til andre: såsom Clericiet, Lagman- och Härادshöfdinge-Kappar, Collecter, Brand-stod: Soldaten, Sokne-skrifvaren, Bro- och Skall-fogde: Djekne-penningar, Provincial-Doctoren, rc. 108 Dal.

Och, som desse Utgifter höra det Allmänna til: altså utgjör Bonden til Allmänna Behof, 440 Dal.

3:tio Til enskyldte behof, betalar Bonden årligen åt andra: såsom til Borgaren i Staden, för

1 Tunna Salt	24 Dal.
1 Tunna Strömming,	30 Dal.
½ Tunna Sik,	36 Dal.
½ Lisp:d Tobak,	16 Dal.
2 Lisp:d Järn,	10 Dal.
Fabrique-Wahror, för	50 Dal.
	166 Dal.
3 Lege-hjons Städsel och Lön, à 60 Dal. utföres	180 Dal.
	346 Dal.

Följakteligen blifwer hela Summan af Et Mantals årliga Utgifter, på denne Orten, 786 Dal.

Årliga förhållandet, af Inkomster och Utgifter i Penningar, på Et Mantal, igenfinnes härstädes, när man eftersinnar, at Wärdet för Landtmanna-Handels-Exporter bestiger sig til 903 Dal. Kopp:mt, (§. 12.); Utgifterne för Et År, äro i Penningar åter, 786 Dal. Kopp:mt; Följakteligen blifwer Bondens årliga behållning, af Et Helt Mantals-Hemman, 117 Dal. Kopp:mt. At Bonden wärkeligen ej är i Under-balance med sin Hushållning härstädes, det utmärker

märker nog Allmogens allmänna skjäliga wälmägo, i hela denne Sokn. I fall icke Hemmanen lida deß större obotelig skada, af wådeliga Eldswådor och ödande Boskaps-sjukor, samt andre slike olyckor, bär sig altid här Bondens wälmägo: och kan han af desse olycks-händelser uprätta sig, samt icke deß mindre ock betala sin Skatt och Skuld.

Årliga Wärdet af Et Helt Mantals Afkastning, i Persedlar och Penningar, samt, huru mycket deraf tilfaller Kronan, Allmänna Behofwen, Ståderne och andre: därom wil man, efter den method Herr Directeuren RUNNEBERG upgifwit, til eftersyn wid Sokne-beskrifningar, gjöra följande uträkning:

När, til 786 Dal. Kopp:mt, som är Et Helt Mantals årliga Utgifter i Penningar, tillägges det, som Bonden på Et Ar med sitt Hushåll sjelf Förtär, 1867 Dal. Kopp:mt, (§. 11.) utkommer deraf Summan, på årliga Afkastningen och Indrägten af Et Mantal, som altså härstädes blifwer, 2653 Dal. Kopp:mt.

Om denne Afkastnings-Summan, 2653 Dal. delas med 332 Dal. (N:o 1.), så befinnes, at Bonden, på Et Mantal här i Swittis, Skattar til Kronan, wid paß 8 delen af all sin Inkomst.

Om 2653 Dal. delas med 440 Dal. (N:o 2.), röjer det sig, at han til Allmänna Behof delar med sig, något mer än 6:te Parten.

Om 2653 Dal. delas med 786 Dal. (N:o 3.), som utmärker deß årliga Utgift, tilsammans åt andra, blifwer man öfwertygad, at något mer än 3:dje delen, af Et Helt Mantals-Hemmans årliga Inkomster, åtgår til andra.

Jämnföres 903 Dal. (§. 12.), (som är Wärdet af Et Mantals årliga Handels-Exporter,) med 2653 Dal. finner man, at in-emot 3:dje delen af Mantalets Inkomster, inflyter

til

til Städerne, som är en nog anseenlig Fond til Rörelsen, allenast Landet wore mera Folkrikt än det är.

Af Et Mantal härstädes, kan deß Krono-Wärde, Allmänna Wärde, *Politiske* Wärde, och *Prætium Camerale*, i följd häraf, på följande sätt ock finnas: Man antager 332 Dal. som är Summan af årliga Utgifterne til Kronan, såsom en Ränta, à 6 Pro-Cent; följakteligen stiger Et Mantal i Krono-Wärde härstädes, til et Capital, af litet mer än 5532 Dal. Kopp:mt.

Om, på samma sätt 440 Dal. (N:o 2.), anses, warder Et Mantals Allmänna Wärde, 7332 Dal. Kopp:mt.

Om åter, 786 Dal. (N:o 3.) anses, såsom et årligit Interesse, upkommer häraf, Et Mantals Politiske Wärde i Swittis Sokn, til et Capital, af litet mera än 13100 Dal. Kopp:mt.

Om 2653 Dal. (som är Hela Mantalets årliga Afkastning,) antages, upwäxer hela Wärdet eller Prætium Camerale, på Et Helt Mantal, til 44216 Dal. 21 Ör. Kopp:mt.

Swittis Sokn består af 132 Mantal, (§§. 8, och 14.), bestiger sig altså, i följd af desse anförde Upgifter, hela Swittis Sokns Krono- eller *regale* Wärde, til 730224 Dal. Kopp:mt.

Deß Allmänna Wärde, til 967824 Dal. Politiske Wärdet, til 1,729200:de Dal. Och Soknens hela Wärde, eller Prætium Camerale, til 5,836512 Dal. Kopp:mt.

ÄNDE.

A. G. Å.

Til Herr AUCTOREN.

Är som Din Foster-bygd, Min Bror Du här Beskriftwer,
Til ymnig fägnad jag uti mitt inre rör's:
Af Wett och Dygd dermed, et allmänt prof Du giftwer,
Uppå Parnassen ren, Ditt låf-ord härom hör's.
Din Hem-bygd hedrar Du, deß Hushålls-brister wisar;
Din Nit, om Landets Wäl, man altså billigt prisar.

✡ ✡ ✡

Ef altid nögd och säll, til Dina Wänners fägnad:
Inskjörda ymnig Frugt, af nidlagd möda, flit;
Din Dygd af Himlens Nåd, städs åge skydd och hägnad:
Dig Lyckan följe städs, för Din Wälmening, Nit;
Din Ungdoms-blomma må, Dig mogna Frugter bära,
Med ymnigt Nöijen Dig, på Ålderdomen nära!

S. A. SALOVIUS.

Til Herr AUCTOREN.

Min Herre!

Hushålls-Wettenskapen förnöijer och gagnar sine Idkare, på mångfaldt sätt; ty hon lemnar en behagelig Anledning, at inse en Allwis Skapares dråpeliga inrättning i Naturen: och ur hennes gjömmor hämtas Ämnen, til timmelig wälmägo och begwämlighet.

Såsom detta, utan gensagu, af hwarje förnuftig medgifwes; så länder det Wettenskapen ock til, et märkeligit beröm.

Men at anwända kunskap i Hushållningen, til befrämjande af Allmänt bästa, det är en åtgärd, som hedrar sin Upphofsman, och gjör honom wärdig allas kjärlek och tack.

Wår Nådigste Öfwerhet, är mon om Fäderneslandets Upkomst, och försummar icke de Medel, som leda til et så priswärdt Ändamål. Den anser Allmänhetens Wälgång för Sin egen. Den åstundar at kjänna Landet til Rymd och Lynne: til Brister och Fördelar, både i Naturen och Konsten. Den wil utrota de fel, som på hwarje Ort begås: och gjöra nyttiga Fynder allmänna. Den wil bringa wår Hushållning til all möijelig högd och fullkomlighet.

Den är altså ock en Wärdig Med-lem i Samhället, som efter sina omständigheter, gjör bitråde, wid dessa hälsosamma affigter.

Tillåt, Min Herre, at jag offenteligen räknar Eder bland dessas antal. Jag är Eder Wän; men fruktar ej, at derföre skyllas för mindre owäldughet.

Närwarande wackra Arbete, är et prof af Edart sunda Tanke-sätt, och en följd af Eder Hug at tjena Fäderneslandet. Jag äger en kjänbar fägnad, öfwer Eder wundna förkofran i Bok-wett: och önskar en Wärdig belöning, för Eder Dygd och Eder Lärdom. Lef wäl!

ISRAEL GRUNDSTRÖM.